

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış

Faruk Yalvaç

Doç. Dr., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Yalvaç, Faruk, "Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 4, Sayı 14 (Yaz 2007), s. 121-160.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler Dergisi

Söğütözü Cad. No. 43, TOBB-ETÜ Binası, Oda No. 364, 06560 Söğütözü | ANKARA

Tel: (312) 2924108 | Faks: (312) 2924325 | Web: www.uidergisi.com | E- Posta: bilgi@uidergisi.com

Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış

Faruk YALVAÇ*

ÖZET

Rousseau'nun felsefesi bizim toplumsal bir savaş ve barış kuramı geliştirebilmemizi mümkün kılmaktadır. Bunun anlaşılabilmesi Rousseau'nun yeniden okunmasını, onun geleneksel olarak uluslararası ilişkiler kuramında incelendiği dar kapsamdan çıkarılmasını gerektirir. Rousseau her ne kadar yerleşik öğretide olduğu gibi Realist görüşün bir temsilcisi olarak değerlendirilebilirse de, barış kuramı dikkate alındığında, Rousseau'nun Realizm'ini Hobbes ve Hegel gibi Realist görüşün diğer düşünürlerinden ayırmak gerekir. Realist kuramda olduğu gibi savaşın vazgeçilmezliği tezi, Rousseau'yu bir barış kuramı geliştirmekten alıkoymaz. Bu onun Grotian ve Kantian görüşlere de yakın olduğu şeklinde yorumlanabilir. Fakat, Rousseau'nun barış kuramı sadece Realizm'den değil, Grotian ve Kantian görüşlerden de farklıdır. Rousseau bize bir yandan savaşa neden olan toplumun bir eleştirisini sunarken, diğer yandan da Marx'dan da önce adalet olarak barış anlayışının öncüsü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, Savaş, Barış, Siyaset Teorisi, Adalet.

Rousseau's Theory of War and Peace: Peace as Justice

ABSTRACT

The social philosophy of Rousseau enables us to develop a sociological theory of war and peace. However to extract this from Rousseau's writings, it is necessary to re-read Rousseau and to get him out of the restricted framework in which his views have been traditionally analysed in the theory of International Relations. Although Rousseau can be considered as a representative of the Realist view, it is necessary to distinguish his Realism from the perspective of other Realists such as Hobbes and Hegel. The inevitability of war in the international system does not prevent Rousseau from developing a theory of peace. This can be interpreted as the closeness of his views to the Grotian and the Kantian perspectives. However his concept of peace is not only different from the Realist view, but also different from the Grotian and the Kantian ones. While presenting a critique of the society which leads to war, Rousseau also provides us with a concept of peace as justice before Marx.

Keywords: Rousseau, War, Peace, Political Theory, Justice.

* Doç. Dr., ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi, farukyalvac@gmail.com

Rousseau'nun görüşleri uluslararası ilişkiler kuramı açısından büyük önem taşımaya rağmen, onun savaş ve barış kuramı üzerine az şey yazılmıştır. Rousseau'nun toplum felsefesinin uluslararası ilişkiler kuramında hakettiği ölçüde yankı bulmamasının bir nedeni, onun toplumsal ve felsefi yazılarıyla, uluslararası ilişkiler konusunda yazdıkları arasında doğrudan bir bağlantı kurmaması, uluslararası ilişkiler konusunda yazdıklarının ise çeşitli eserleri arasında dağınık bir şekilde yer almasıdır.¹ Rousseau'nun toplum felsefesi ile devletlerin savaş durumu üzerine yazdıklarının bir arada bir bütün olarak değerlendirilmesi, onun uluslararası siyaset kuramına yaptığı ancak henüz tam olarak değerlendirememiş olan katkılarını anlamak açısından önemlidir. Bu nedenle Rousseau'yu *yeniden okumak* ve görüşlerini yeni bir temele oturtmak, bu yazıda ileri sürüldüğü gibi savaş ve barış kuramına onun felsefesinden çıkarabileceğimiz yeni bir yaklaşımı da mümkün kılmaktadır.

Rousseau kendisini ünlü yapan ilk eserlerinde uluslararası ilişkilerle doğrudan doğruya ilgilenmemiştir. 1750 yılında Dijon Akademisinin açtığı bir yarışmaya *Discours sur le Sciences et Arts- Bilimler ve Sanatlar Üstüne Konuşma* ile katılır. Bu yazısında insanlığın antik çağdan başlayarak bilim ve sanatlarda sürekli olarak ahlaki ve siyasal bir ilerleme içinde olduğuna ilişkin Aydınlanma görüşünü eleştirir. Aynı dönemde, 1749'da Montesquieu'nun *l'Ésprit de Loi- Kanunların Ruhu*,² 1750'de Voltaire'in *XIV Louis Yüzyılı* adlı ünlü eserleri yayınlanır. Rousseau 1755 yılında

1 Rousseau'nun Fransızca orijinal yazılarının tümü için bkz. *Ouvres complètes de Jean-Jacques Rousseau*, B. Gagnebin ve M. Raymond (der.) 4 Cilt, Bibliothèque de la Pléiade, 1959-1964. Rousseau'nun yazıları için İngilizce'de en temel kaynak Vaughan'ın derlemesidir. Bkz. Vaughan (der.), *The Political Writings of J.J. Rousseau*, 2. Cilt, Cambridge, 1915; yeniden basım, Oxford, 1962. Rousseau'nun uluslararası ilişkilerle ilgili olarak yazdıklarının İngilizce tercümesi için bu yazıda da atıfta bulunulacak asıl kaynak Stanley Hoffmann ve David P. Fidler tarafından yapılan derlemedir. Stanley Hoffmann ve David P. Fidler (der.), *Rousseau On International Relations*, Clarendon Press, Oxford, 1991. Bu kitapta Rousseau'nun "Discourse on Political Economy", "The State of War", "Fragments on War", "Abstract of the Abbe de Saint Pierre's Project for Perpetual Peace", "Judgement on Saint Pierre's Project for Perpetual Peace", "First Version of the Social Contract", "Constitutional Project for Corsica" ve "Considerations on the Government of Poland" yer almaktadır. Stanley Hoffmann'ın Rousseau ile ilgili benzer bir çalışması vardır: S. Hoffmann, "Rousseau on War and Peace", *Janus and Minerva: Essays in the Theory and Practice of International Politics*, Boulder, Colorado, 1987, s. 25-51. Diğer yandan M. G. Forsyth, H. Keen-Soper ve P. Savigear (der.), *The Theory of International Relations: Selected Texts from Gentili to Trietschke*, Londra, George Allen and Unwin, 1970, yararlanılabilecek diğer önemli bir kaynaktır.

2 Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Fehmi Bağdaş, 2 Cilt, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1963.

yine Dijon Akademisi'nin açtığı bir yarışmaya ününü pekiştiren ve kendi kendine yeterli bir ekonominin yıkılarak toplumsal işbölümü ve toplumsal eşitsizliğin ortaya çıkışı ve ahlakın toplumsal kökenlerini incelediği *Discours sur l'Origine de l'Inégalité*³- İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı adlı eseri ile katılır.⁴ 1761 ve 1762 yıllarında ise ünlü üç diğer eseri, gerçekçi romanı tanıttığı *La Nouvelle Héloïse*,⁵ en önemli eseri ve siyasal hakkın ilkelerini incelediği *Le Contrat Social- Toplum Sözleşmesi*⁶ ve eğitimin önemini vurguladığı *Émile*⁷ yayınlanır.

Uluslararası ilişkilerle ilgili görüşleri modern devletler sistemini kuran Westphalia Barışı (1648) sonucu Avrupa sisteminde ortaya çıkan güç mücadelesi üzerindeki düşüncelerini kapsar. Gerek Westphalia barışı, gerek 1714 Utrecht Anlaşması, gerekse de 1814-1815 Viyana Anlaşmaları Avrupa'da Habsburg hanedanının hegemonik emellerini bir daha canlandıramıyacak bir güç dengesi sistemi kurmayı amaçlamıştır. 1661'den 1771'e kadar Fransa'yı yöneten XIV. Louis'nin Westphalia ruhuna aykırı olarak hegemonik emeller beslemesi, takip eden dönemde güç dengesi politikalarının önemini daha da ön plana çıkarmıştır. Rousseau Avrupa'daki güç dengesi mücadeleleriyle ilgili görüşlerini savaş ve barış konularında birer referans belgesi haline gelmiş olan ünlü iki eseri *Extrait du Project de Paix Perpétuelle de Monsieur l'Abbe de Saint Pierre- Abbe de Saint- Pierre'in Sonsuz Barış Projesinin Özeti* ve *Jugement sur la Paix Perpétuelle- Sonsuz Barış Üzerine Yargı* adlı eserlerinde özetlemiştir. 1756 yılında yazılmalarına rağmen, bu iki yazının yayınlanması arasında 20 yıl gibi bir süre vardır. Özet 1761 yılında, Yargı ise ölümünden sonra, 1782 yılında yayınlanmıştır. Arada geçen bu 21 yıl nedeniyle, Rousseau'nun bu iki yazıda ileri sürdüğü fikirler arasındaki bağlantı bazen tam olarak anlaşılmasın üstünkörü geçiştirilmiştir. Rousseau *Özet*'de bir Avrupa Federasyonu yolu ile barışın nasıl gerçekleşebileceği konusunda Saint Pierre'in düşüncelerine övgüler sunar. Yargı'da ise aşağıda göreceğimiz gibi böyle bir federasyonu kurmanın niçin bir hayal olduğunu açıklamaya çalışır. Bir başka deyişle *Özet*'de varmış

3 Aslı: *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes*.

4 Jean Jacques Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. R. N. İleri, İstanbul, Say Yayınları, 1982, 2004.

5 Jean Jacques Rousseau, *Yeni Héloïse*, İstanbul, Öteki Yayınevi, 1999.

6 Jean Jacques Rousseau, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri*, çev. M. T. Yalım, İstanbul, Devın Yayınları, 2004.

7 Jean Jacques Rousseau, *Émile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, İstanbul, Babil Yayınları, 2001; İstanbul, Selis Yayınları, 2003.

olduğu sonuçları *Yargı*'da reddeder. Gerek *Özet* gerekse *Yargı*'dan çıkan sonuç Saint Pierre'in çözmek istediği soruna ancak sıkı bağlarla oluşturulmuş bir konfederasyonun bir çözüm olabileceği, ancak böyle bir konfederasyonun kurulmasının tamamen ütöpik olduğu sonucudur.⁸ Rousseau'ya göre sadece devletler üstü bir federasyon toplum sözleşmesinin kişi için yapmış olduğu şeyi devletler için de yapabirdi. Ancak her ne kadar devletlerarası savaş konusuna duyduğu ahlaki duyarlılığı sonsuz idiyse de, Rousseau bunu hayalci bir çözüm olarak görmüştür. Devletlerarası doğa durumu tarihsel bir gelişmenin sonucu idi ve bu süreci suni bir sözleşme ile etkilemek imkansızdı.⁹ Buna ne mevcut devletlerin despotik yapısı, ne insanın toplumda yozlaşmış olan doğası, ne de devletler sisteminin kendine özgü dinamiği izin veriyordu. *Özet* olarak Rousseau bu iki yazısında Avrupa devletleri arasında süren savaşların nasıl barışçı bir çözüme kavuşturulabileceğini araştırmakta, ancak mevcut devletler sisteminde kalıcı bir barışın imkansız olduğu sonucuna varmaktadır. Bir yandan savaşların sona ermesini istemekte; diğer yandan gözlemleri onu bunun imkansız olduğu sonucuna götürmektedir. Rousseau'nun bu yazılarından ve vardığı sonuçlardan yola çıkan gözlemciler, bazen onun söylediklerinin bilinen şeyler olduğunu,¹⁰ bazen Kant'çı idealizmin tam karşıtı görüşlere sahip karamsar bir realizmin temsilcisi,¹¹ bazen de barışa olan tutkusu ve ahlaki duyarlılığı nedeniyle rasyonalist ve Kant'çı görüşlere yakın "trajik bir moralist" olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹² Ancak, devletler arası çatışma ve mücadeleye ilişkin görüşlerinin nasıl yorumlanması gerektiğine ilişkin bu tezlerden hiçbirisi onun eleştirel felsefesinden kaynaklanan *toplumsal savaş ve barış anlayışını* görememiştir.¹³

Rousseau'nun savaş ve barış konularında değişik gözlemlerini

8 F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, Cambridge, Cambridge University Press, 1967, s. 46.

9 *Ibid.*, s. 57.

10 Örneğin, T.J. Hochstrasser, Rousseau'nun görüşlerinin uluslararası ilişkiler kuramıyla fazla ilgili olmadığını söyler. "Devletlerin iletişiminin çatışma doğuracağı, bu iletişimin sona erdirilemeyeceği, bu nedenle alınabilecek tek tedbirin" yumuşatıcı bazı araçlar olduğuna ilişkin görüşünün bilinen şeyler olduğunu ileri sürer. T. J. Hochstrasser, "Review of Rousseau on International Relations", *Cambridge Law Journal*, 1992, s. 163.

11 Kenneth N. Waltz, *Man, the State and War*, New York, Columbia University Press, 1959, s.16-41.

12 Stanley Hoffmann, *The State of War: Essays on the Theory and Practice of International Politics*, s. 54-87.

13 Bu konunun ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Faruk Yalvaç, "Savaş ve Barış", Atilla Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi*, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2005, s. 251-285.

içeren diğer yazıları da bulunmaktadır.¹⁴ Aralarında en önemlisi *L'État de Guerre-Savaş Durumu ya da Que l'État de Guerre naît de l'État Social* 1755 yılında yayımlanmıştır.¹⁵ Bu yazısında savaşın nasıl sınırlanabileceği, devletler arasındaki düşmanlıkların nasıl sona erebileceği konusunda önemli gözlemleri bulunmaktadır. Burada Hobbes'un doğa durumu kavramını eleştirir ve uluslararası ilişkilerin dinamiği ve uluslararası iletişim ve rekabetin nasıl sınırlanabileceği ile ilgili önemli gözlemlerde bulunur. Sistematik olarak görüşlerini bir bütün olarak ifade ettiği yazılar arasında en dikkati çekenlerden bir diğeri ise 1755 yılında kaleme aldığı *Discours sur l'Économie Politique- Ekonomi Politik Üzerine Söylem*¹⁶ başlıklı yazısıdır. *Ekonomi Politik*'de diğer yazılarında geliştirdiği hemen hemen bütün temalara rastlanabilir. Bu çalışmasında genel irade ile yönetilen toplumun özellikleri ve vatanserverliğin önemini vurgular. İyi bir hükümetin başlıca görevinin genel iradeyi uygulamak, halkı vatansever olarak eğitmek ve büyük servet eşitsizliklerini önlemek olduğunu belirtir.

1765 yılında yazılmış olan ve hiçbir zaman tamamlanamayan *Projet de Constitution pour la Corse -Korsika İçin Anayasal Proje* ile 1772 yılında yayımlanmış olan *Considérations sur le Gouvernement de Pologne-Polonya Hükümeti Üzerine Düşünceler* de Rousseau'nun uluslararası ilişkilerle ilgili gözlemlerini bir arada ifade ettiği ve dış politikaya yönelik önerilerde bulunduğu yazılardır. Rousseau bu yazılarında gerek Korsika, gerekse de Polonya devletlerinin kurtulabilmesi için ulusun karakterini, ekonomisini, politikasını ve güvenliğini dış etki ve temastan kurtarıp vatanseverlik, siyasal ve askeri bağımsızlık ve ekonomik kendi kendine yeterliliğin önemini anlatır. *Korsika İçin Anayasal Proje*'de bir ada olarak Korsika halkının refahının artması için ne yapması ve kendisini nasıl koruması gerektiğini inceler. Rousseau Korsika'nın ulusal kimliğini ve vatanseverlik duygularını geliştirmesinin bir ada halkı

14 J. L. Windenberger, Rousseau'nun konfederasyonlarla ilgili yazdıklarının kaybolduğunu ileri sürmüştür. Bkz. *La République confédérative des petits états: essai sur le système de politique étrangère de J.-J. Rousseau*, Paris, 1900, Bölüm 2; Fidler, s.139, not 46.

15 *Savaş Üzerine Parçalar*, Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nin son şeklinin 1. Kitabının IV. Bölümünde ifade ettiği görüşlerin farklı bir şeklidir. Hoffmann ve Fidler, *Rousseau on International Relations*, s. xx; Aynı zamanda bkz. Forsyth et al., "Introduction to Jean Jacques Rousseau", *Theory of International Relations: Selected Texts from Gentili to Trietschke*, s. 129.

16 Rousseau, "Discourse on Political Economy", S. Hoffmann ve D.Fidler, *Rousseau on International Relations içinde*, s. 1-32; *Türkçe'ye Ekonomi Politik olarak tercüme edilmiştir*: J. J. Rousseau, *Ekonomi Politik*, çev. İ. Birkan, Ankara, İmge Kitapevi, 2005, s. 12-13.

olarak varlığını sürdürmesinin ön şartı olarak görmektedir. Ancak bunun yeterli olmadığını; bağımsızlıklarının gelişebilmesi için genel irade ile yönetilen bir devlete sahip olmaları gerektiğini; güçlü devletlerin elinde bir oyuncak olmamak için kendi kendine yeterliliğin çok önemli olduğunu; dış ticaretin azaltılarak tarımın geliştirilmesinin önemini vurgulamakta, dış ekonomik bağımlılıklar azalmadığı takdirde vatandaşların ne özgür ne ne erdemli olabilecekleri konusunda günümüzde de hâlâ çok aydınlatıcı olabilecek görüşler ileri sürmektedir.

Polonya Hükümeti Üzerine Düşünceler'de de yine Polonyalıların en büyük zaafı olarak anavatanlarına yeteri kadar bağlı olmalarına işaret etmekte, bu nedenle Polonyalılarda bir vatanseverlik ruhu geliştirmek için hükümet sisteminde yapılması gereken değişiklikleri irdelemektedir. Rousseau burada vatanseverliğin gelişmesinin bir ülkenin zengin olmasından çok daha önemli olduğunu vurgulamaktadır.¹⁷ Rousseau için vatanseverlik, kişinin ulusun hayatına doğrudan katılarak, onun toplum içinde kaybetmiş olduğu ahlaki bağımsızlığını yeniden kazanmasının bir yoludur. Ahlaki bir amaca yönelmiş bir ulusçuluk yerine korku yaratan çağdaş ulusçulukla karşılaştırıldığında Rousseau'nun bu konudaki görüşlerinin önemi de kolaylıkla anlaşılabilir.

Kısaca, Rousseau bu yazılarında vatanseverlik, bağımsızlık ve kendi kendine yeterliliğin önemine dikkati çekmeke, toplumsal eşitsizliğin yarattığı ahlaki yozlaşmanın ancak bu şekilde giderilebileceğini söylemektedir.

Rousseau bütün bu yazılarında devletlerarası ilişkilerle ilgili görüşlerini dağınık da olsa ifade etmiş iken, *Toplum Sözleşmesi*'nin son sayfasında ilginç bir açıklamada bulunur. "Politik hukukun gerçek ilkelerini koyduktan ve Devlet'i kendi temeli üzerine oturtmaya çaba gösterdikten sonra, sıra onun dış ilişkilerini desteklemeye gelir: Bu da devletler hukukunu, ticareti, savaş ve fetih hukukunu, kamu hukukunu, Devletler arasında birlikleri, görüşmeleri, antlaşmaları vb. içerir. Bütün bunlar benim dar görüşümü

17 Rousseau, Polonyalılara yabancı güçlerle anlaşma yapılmaması yönündeki konfederatif stratejisine Osmanlı İmparatoru ("Sultan") için bir istisna getirmektedir. Polonyalıların, o dönemde Osmanlı İmparatorluğu ile de savaş içinde olan Rusya korkusunu Sultan'ın desteğini alarak dengeleyebileceklerini düşünmekte, Polonya'ya bu yönde tavsiyelerde bulunmaktadır. Ancak Rousseau bu güç dengesi politikasını istisnai bir durum olarak değerlendirir zira Prensler devletlerin çıkarlarına göre değil kendi çıkarlarına göre davranmaktadır. *Considerations on the Government of Poland*, s. 192-193.

aşan, fazlasıyla geniş bambaşka konulardır.”¹⁸ Bu cümlelerin yorumuyla ilgili olarak çeşitli görüşler vardır. Ancak, Rousseau *Toplum Sözleşmesi*'nin sonuna eklediği bu paragrafı aslında devletlerarası ilişkiler hakkında hem kişisel olarak büyük bir tecrübe kazandıktan sonra¹⁹ hem de diğer bütün toplumsal ve felsefi görüşlerini oluşturduktan sonra yazmıştır.²⁰ Bütün insanlığın “genel ahlakı” üzerine yazan Rousseau gibi bir düşünürün devletlerarası ilişkiler hakkında sessiz kalmış olması da düşünülemez.²¹ Kendisi de düşüncelerinin bir sistem oluşturduğunu ve siyasal yaşama ilişkin farklı düşüncelerinin birbirleriyle bir bütün oluşturduğunu ifade etmiştir.²² Gerçekten de Rousseau'nun uluslararası ilişkilerle ilgili görüşleri onun genel insanlık ve halkların siyasal hayatını açıklayan kuramının bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Rousseau'nun burada söylemek istediğini, devletler arası doğa durumu ve savaşı sona erdirmek için ortaya attığı çözümlerin mevcut devletler sisteminde gerçekleştirilemeyeceğini anlamış olması ve bunun karşısında duyduğu tepki olarak değerlendirmek gerekir. Daha genel olarak da, Rousseau'nun “tarihsel karamsarlığını” onun ekonomik ilerleme ve kapitalist gelişme karşısında içinde yaşamış olduğu toplumun “bölünmüş” ve “antagonistik” yapısına duymuş olduğu bir tepkinin ifadesi olarak almak gerekir.²³

Amour de Soi / Amour de Propre: Rousseau ve Hobbes

Rousseau'nun çözüm bulmak istediği sorun hepimizi ilgilendiren bir sorundur: “İnsan özgür doğar, oysa ki her yerde zincirlere vu-

18 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, IV Kitap, 9. Bölüm, s. 219.

19 Rousseau, 1743-1744 yılları arasında Venedik'deki Fransız elçiliğinde çalıştı. Rousseau, *İtiraf*'da bunun uluslararası ilişkilerle ilgili düşüncelerini nasıl etkilediğini anlatır; Jean Jacques Rousseau, *Confessions*, çev. J. M. Cohen, Harmondsworth, Penguin, 1953, s. 121-137. İtiraflar Türkçe'ye de çevrilmiştir. Jean Jacques Rousseau, *İtiraf*, 2 Cilt, İstanbul, Kaknüs Yayınları, 1998-1999.

20 David P. Fidler, “Desparately Clinging to Grotian and Kantian Sheep: Rousseau's Attempted Escape from the State of War”, I. Clark ve I. B. Neumann (der.), *Classical Theories of International Relations*, Londra, Macmillan, 1996, s.121. Diğer yandan, *Toplum Sözleşmesi*'nin Birinci Taslağı'nda iç politika ile uluslararası politika arasında çok daha derin bir analiz vardır. Bkz. Rousseau, “First Version of the Social Contract”, *Rousseau on International Relations* içinde, s.101-138.

21 Rousseau, *Ekonomi Politik*, s. 3.

22 Hoffmann ve Fidler, “Introduction”, *Rousseau on International Relations*, s. xiii. Boucher'a göre ise Rousseau Aydınlanma filozoflerinin biçimsel yaklaşımlarına karşı çıkmış ve “sistematik bir filozof” olmaya çalışmamıştır. David Boucher, *Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1998, s. 291.

23 Lucio Coletti, *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Society*, Londra, New Left Books, s.154.

rumuştur.”²⁴ Ünlü eseri *Toplum Sözleşmesi*'nin ilk satırları böyle başlar. İnsanın zincirler içinde olmasının nedeni, topluma girme- siyle birlikte kendisini daha önce doğa durumunda olmayan bir eşitsizlik ortamı içinde bulması, bunun ise onu ihtirash, açgözlü ve bencil yapmasıdır. İnsanın *bencil* arzularıyla, bu durumdan kendisini kurtarmak için göstermesi gereken *ahlaki* çaba onun en büyük ikilemidir. Ancak doğa durumunda sahip olduğu bağımsızlık ve özgürlüğünü tekrar kazanabilmesi, toplumun içinde bulunduğu bu savaş durumunun sona ermesine bağlıdır. Doğa durumunda olmayan ama toplumsal hayatı yaşanılmaz hale getiren *eşitsizlik*, *uzlaşmazlık* ve *çatışmaları* artırmış, bu da toplum içinde *tiranlığın* ve *despotluğun*,²⁵ toplum dışında ise devletler arası *savaşların* ortaya çıkmasına neden olmuştur. Prenslar, devletler arası savaşları, kendilerini içeride daha güçlü, dışarıda ise daha zengin yapmak için kullanmaktadır; insanın bencilliği devletlerin bencilliği haline gelmiştir. Kimse *ortak çıkarlarla* ilgilenmemekte, herkes *tikel çıkarlarını* ön plana koymaktadır. Bu olumsuz koşullar sürekli olarak birbirlerini desteklemekte ve güçlendirmektedir. Öyle ise insan “zincirlerinden nasıl kurtulacaktır?” Rousseau bir taraftan bu soruya cevap arar; siyasi ve ahlaki inançları bunu gerektirir; ancak diğer yandan da bulmuş olduğu çözümleri sürekli sorgular; ahlaki anlayışı tarihsel anlayışının önünde gider; ancak, savaş durumunun sona eremeyeceğini anlayarak karamsarlığa düşer. Rousseau'nun kendisine sürekli olarak atfedilen kötümserliği, bu hayal kırıklığının ifadesidir.

Rousseau insanın sivil topluma girişini, ki bu *devletli toplum* anlamına gelir,²⁶ üç aşamada açıklar. Birincisi *orijinal doğa durumu*, ikincisi *de facto*, ya da, *siyasal yaşam öncesi* toplum ve üçüncüsü *sivil toplum*. Rousseau, Hobbes'u bu ilk iki aşamayı karıştırdığı, Montesquieu'yü ise toplumun kurulmasını (Locke'da olduğu gibi) insanın toplumsallığı ile (insan toplumsal bir hayvandır) açıkladığı için eleştirir.²⁷

Rousseau için doğa durumu tarihsel olarak gerçekten varolmuş bir durum değildir. Doğa durumu “toplumun ve uluslararası

24 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 1. Kitap, 1.Bölüm, s. 19.

25 “Krallık gücünü zorla ele geçirene tiran, egemen gücü, zorbaca gasp edene de despot diyeceğim. Tiran yasalara göre yönetme hakkını, yasalara aykırı olarak kendine mal eden kişidir; despot ise kendini yasaların üstüne koyan kişidir. Demek ki tiran despot olmayabilir, fakat despot her zaman tirandır.” Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, III Kitap, X Bölüm, s.146.

26 Rousseau, sivil toplum ile devletli toplum kavramlarını bir çok yerde değiştirebilir şekilde kullanır.

27 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 1. Kitap, 2. Kısım.

ilişkilerin mevcut durumunun değerlendirilebileceği düzenleyici bir fikir",²⁸ bir "referans kavramı" "hipotez"dir;²⁹ amacı toplumun içinde bulunduğu mevcut durumun geçiciliğine işaret etmek, toplumun bir başka şekilde de gelişmiş olabileceğini göstermektir.

Rousseau'nun doğa durumu anlayışı liberal doğal hukuk geleneğinin doğa durumu anlayışından farklıdır. Doğal hukuk geleneğinde doğa durumu ya Locke'da olduğu gibi, *ahlaki* bir durumdur (insan toplumsal bir hayvandır), ya da Hobbes'da olduğu gibi herkesin herkese karşı içinde bulunduğu bir savaş durumudur (insan insanın kurdudur). Her iki halde de insanın doğa durumunda *Tanrıdan* gelen vazgeçilmez ve devredilemez hakları vardır (insan hakları); ancak insanların doğal özgürlükleri baskıya ve çatışmaya dönüşür. Bu nedenle doğa durumunda olan bu sınırsız özgürlük yerine, herkes haklarını, özellikle mülkiyet haklarını, rahatça kullanmalarını teminat altına almak için güçlerini ortak bir güce devreder.³⁰ Bir başka deyişle, devlet, insanın şiddet ve baskı nedeniyle doğa durumunda kullanamadığı haklarını güvence altına alan bir araçtır. Bu nedenle, toplum sözleşmesinin amacı bir "toplum" değil, insanın zaten sahip olduğu haklarını korumak için biçimsel ve siyasi bir düzen kurmak, bir "Devlet" yaratmaktır.³¹

Rousseau yazılarında özellikle Hobbes'un doğa durumu betimlemesini hedef alır. Hobbes'a göre, "savaşın en önemli nedenleri insanı doğasında ve davranışında yatar."³² Hobbes'un doğa durumunda insanlar sefil bir yaşam sürerler; "öldürecek kadar güçlü, güvenli olabilmek için çok zayıf"tır. Sonsuz arzular, sınırsız tutkular ve bir güç mücadelesi içindedir. İnsanlar doğadan eşittir ancak eşitsizlikten güvensizlik, güvensizlikten ise herkesin herkese savaştığı bir savaş ortamı doğar. Bu nedenle insan sürekli bir ölüm korkusu içindedir. İnsanlar, Hobbes için temel çatışma nedenleri

28 Michael C. Williams, "Rousseau, Realism and Realpolitik", *Millennium*, Cilt 18, No: 2, Yaz, 1989, s. 190.; Boucher, *Political Theories of International Relations*, s. 293.

29 Lucio Coletti, *From Rousseau to Lenin*: s. 149.

30 John Locke, *Two Treatises of Government*, Peter Laslett (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 1988; Locke, *Second Treatise*, Bölüm 1, 2md.'de siyasi gücü tanımlıyor: "Siyasal güç, mülkiyeti düzenleme ve korumak için ölüm cezası da dahil yasa yapmak hakkı"dır.

31 Coletti, *From Rousseau to Lenin*, s.166. Locke-Puffendorf'un temsil ettiği doğal hukuk geleneğinde insanların önce güvenliklerini korumak için aralarında bir sözleşme yapıp (*pactum sociatis*), daha sonra güçlerini egemene devrettikleri (*pactum subjectionis*) ikili bir sistem vardır. Hobbes ve Rousseau bu sistemi değiştirir. Hobbes *pactum sociatis*'i, Rousseau *pactum subjectionis*'i kaldırır. *Ibid.*, s. 181.

32 Thomas Hobbes, *Leviathan*, C.B. Macpherson (der.), Harmondsworth, Penguin, 1981, Özellikle, Bölüm XIV - XVI.

olan “yarışma, güvensizlik ve şeref” adına her zaman kavga etmeye, birbirlerinin topraklarını istilaya hazırdır. Fakat “...herkes bildiği kadar korkunun pençesinden uzak olarak ve güvenlik içinde yaşamak ister.” Bu onları egemenle, Leviathan’la, bir sözleşme yapmaya zorlar.

Rousseau Montesquieu ile birlikte çok daha mutlu bir doğa durumu tablosu çizer. Doğa durumu eşitliğin ve bu nedenle de barışın hakim olduğu bir durumdur. “Doğa hali bizim kendi varlığımızı korumak için gösterdiğimiz özenin başkalarına en az zarar verdiği durum olduğu için, barışa ve insan türüne en elverişli olan durumdur.”³³ Rousseau’ya göre doğa durumundaki vahşi insanın ilkel ve yalnız yaşamı uygarlığın yarattığı ortamdan çok daha iyidir. Doğa durumunda henüz mülkiyet ve eşitsizlik ilişkileri gelişmemiştir. “Mülkiyetin hiç olmadığı yerde (ise) haksızlık da olma(z).”³⁴

Vahşi insan ne *doğal* olarak kötü, ne de *toplumsal ya da ahlaki bir varlık*’dır; henüz iyi veya kötü değildir; masum, özgür ve bağımsızdır. Bu durumda olan insanların aralarında hiçbir “ahlaki ilişki” olmadığı için, “iyi veya kötü” olamazlar. Hobbes gibi “insanın- iyilikten hiç haberi olmadığı için- doğal olarak kötü, erdemi bilmediği için ahlaksız olduğu” sonucuna varmak yanlıştır.³⁵ İnsanda “iyilik fikri” olmaması, Hobbes’da olduğu gibi onun “doğal olarak kötü” olduğu anlamına gelmez. Doğa durumundaki insanın özelliğini Rousseau *amour de soi*- insanın kendi kendisini koruma güdüsünün insanın temel ihtiyaçlarını karşılama ile sınırlı olduğu ve *merhamet* duygularıyla birleştiği bir durum olarak ifade eder. Bu duygu, “her bireyin kendisine karşı duyduğu sevginin faaliyetini hafifletip yumuşatarak, bütün türün, karşılıklı olarak kendini muhafazasına yardım eder.”³⁶ Doğa durumunda “kanunların, törelerin, erdemin yerini...bu duygu alır”;³⁷ “bu insanların aklında değil ama kalplerinde yazılı bir doğa yasası”dır.³⁸

Doğa durumu insanın ‘ne kendisinde, ne de başkalarında şiddet, korku veya arzu yaratmayan’ bir durumdur.³⁹ Vahşi insanın

33 Ibid., s. 110.

34 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 131.

35 Ibid., s. 109.

36 Ibid., s. 114.

37 Rousseau’nun romantik akımın öncüsü olarak değerlendirilmesi, uygarlık öncesi yaşamı ve soylu vahşi’yi (noble savage) yücelten bu görüşlerinden kaynaklanmıştır. Bkz. Maurice Cranston, *The Noble Savage: Jean-Jacques Rousseau 1754-1762*, Harmondsworth, Penguin, 1991.

38 Rousseau, “*State of War*”, s.34.

39 Fidler, “Desparately Clinging to Grotian and Kantian Sheep”, s. 122-123.

kendini koruma duygusu, ancak, toplumun ona verebileceği tutkularla birleşince diğerleri için tehlikeli olur.⁴⁰ Hobbes insanın toplumda kazanmış olduğu niteliklerini, doğal insanın nitelikleri olarak almıştır; vahşi insandan bahsederken, aslında toplumsal insanı anlatmış, "gereksinme, açgözlülük, baskı, istek ve gururdan aralıksız söz edenler, toplumda edinmiş oldukları fikirleri uygarlık öncesi doğal duruma aktarmışlardır."⁴¹ Doğa durumundaki bu barış ve eşitliği, insanın merhamet duygusunu, masumluğunu ve özgürlüğünü bozan *toplumun* bizzat kendisidir. Toplumsal yaşamın ortaya çıkmasıyla *amour de soi*'nin yerini *amour de propre*-hirs, açgözlülük, kendini beğenmişlik-alır.⁴² Kişi içinde bulunduğu topluma yabancılaşır; özgürlük hissini kaybeder; kendisiyle olan ilgisi kendini koruma duygusundan değil, başkalarının onun hakkında ne düşündüğü ve yaptığından kaynaklanır; *amour de soi*'den kaynaklanan ahlaki duyarlılığı güvensizliğe dönüşür. Bu nedenle Rousseau'ya göre savaş durumu insanın o "ilk günahının" sonucu, Tanrı'nın arzusu ya da Hobbes'da olduğu gibi insan kötü olduğu için değil, *toplum* insanın doğasını bozduğu için ortaya çıkar; kötülüklerin sorumlusu insan değil, toplumdur.

Rousseau insanın doğa durumundan *de facto ya da siyasal yaşam öncesi* topluma geçişini "insanlığın durumu", "özel mülkiyetin gelişmesi", doğanın zorlamaları, artan bir nüfusun artan ihtiyaçları gibi" somut şartlarla açıklar. İnsan doğa durumundaki cehalet ve masumiyet durumundan çıkar; emeğinin değerini ve işbirliğinin faydalarını anlamaya başlar. Toprakların işlenmesinin zorunlu so-

40 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, I, s. 89.

41 Ibid., I, s.100. Montesquieu de Hobbes'u benzer bir şekilde eleştirir. Hobbes, "toplum hayatından önce yaşayan insanlara ancak birbirlerine saldırmak, kendilerini savunmak için bahane arayan toplum hayatından sonraki insanlara özgü şeyleri yüklediğinin farkında değil[dir]. Vahşi insanın kendini koruma endişesi, toplumda ortaya çıkan tutkuların tatmini duygusu ancak vahşi duruma taşındığı zaman zararlı ve tehlikeli olur." Montesquieu, *Kanunların Ruhu Üzerine*, 1.2.

42 Rousseau ile Engels'in uygar toplum tanımları ne kadar birbirine benziyor: Engels sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçişi şöyle açıklar. "Çeşitli sınıflar arasında bölünme olmadan önce", insanların ve insan toplumunun durumu "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" durumudur. "İnsanlar ilk olarak hayvanlar aleminden nasıl çıkarlar...tarihe öyle girerler: henüz yarı hayvan, kaba, daha doğa güçleri karşısında güçsüz, henüz kendi özgüçlerinin cahili; sonuç olarak hayvanlar kadar yoksul...o zaman yaşama koşullarında belli bir eşitlik ve toplumsal sınıflar yokluğu hüküm sürer." Ve nasıl Rousseau, doğa durumundan topluma geçişi insanın bir düşüşü olarak nitelendirmekteyse, Engels de sınıfsız toplumdan sınıf topluma geçişi insanın eski toplumda sahip olduğu "yürek temizliği ve ahlak yüksekliğinden...ilk düşüşü" olarak görür. Friedrich Engels "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, Ankara, Sol Yayınları, 1979, s. 324-326 ve passim.

nucu, toprakların paylaşılması olmuştur.⁴³ Tekniğin gelişmesi, insanları barınaklar içinde ve aileleriyle yaşadıkları ataerkil bir düzeni ortaya çıkarır. Henüz ortada daha devlet yok iken bile insanın davranışları değişmeye başlar. Toplumsal işbölümü insanlarda yeni duygular yaratır. Kendi kendine yeterli bir ekonomi, yerini üretim ekonomisine bırakır. İnsanlar “şeyleri” sadece kullanmak için değil, aynı zamanda “sahip olmak için” istemeye başlarlar.

Rousseau’ya göre insanın gelişmesindeki en büyük devrim “maden sanayii ile tarımın bulunması”dır. “İnsanı *uygarlaştıran*, insan türünü *yitiren*, şaire göre altın ve gümüşdür; fakat filozofa göre demir ve buğdaydır.”⁴⁴ “Herkesin herkese karşı savaş durumunu” başlatan, iş bölümünün olumsuz sonuçlarıdır. Doğa durumundaki bağımsızlık ve eşitlik, toplumsal bağımlılık, rekabet ve eşitsizliğe dönüşür. Sivil bir düzenin ve devletin ortaya çıkması zorunluluğu da böyle doğar. Rousseau toplumların gelişmesini Marx’ı anımsatacak şekilde diyalektik bir anlayışla anlatır: insanın *uygarlaşması*, aynı zamanda insanlığın *düşkünleşmesi* ile iç içe olan bir süreçtir.

Rousseau’ya göre insanlar ancak mülkiyetin ortaya çıkışı, toplumdaki eşitsizliklerin artması ile birbirleri ile savaş haline girer: “Böylece, en güçlüler ya da en zavallılar kendi güçlerini ya da kendi gereksinimlerini başkalarının malı üzerinde bir tür hak, kendilerine göre mülkiyet hakkıyla eşdeğerde bir hak haline getirdikleri için bozulan eşitsizliği” “korkunç bir kargaşalık” izler.⁴⁵ Mülkiyet ilişkilerinin yerleşmesiyle “en güçlüsünün hakkı ile ilk elkonanın hakkı arasında ancak kavga ve cinayetle son bulan devamlı bir çatışma” ortaya çıkmıştır.⁴⁶ Rousseau burada mülkiyeti doğa durumunda bir hak olarak gören doğal hukuk geleneğine karşıt olarak, mülkiyeti tarihselleştirir.⁴⁷ Hobbes dışında bütün doğal hukuk kuramcıları, “toplumu, bütün kurumlarıyla ve özellikle özel mülkiyet kurumuyla birlikte doğadan türetmeye çalışır”.⁴⁸ Rousseau ise mülkiyetin ve bundan doğan eşitsizliğin toplumun gelişmesinin bir sonucu olduğunu gösterir. “Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip “bu bana aittir” diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu ol(muştur).”

43 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, II Bölüm, s. 135.

44 Ibid., s. 133.

45 Ibid., s. 138.

46 Ibid.

47 J.-L. Lecercle, “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri,” J. J. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* içinde, s. 55.

48 Ibid.

Mülkiyet, insanlara toplumda sabit bir konum vermiş, "herkes birbirine bakmaya, kendisine bakılmasını istemeye, toplumun verdiği saygınlık değerli olmaya"⁴⁹ başlamıştır. "Herkes kendisinin küçük görülmesini kendine gösterdiği saygı ile orantılı bir tarzda cezalandırdığı için intikamlar korkunç, insanlar kana susamış ve zalim ol(muş)"⁵⁰, "böylece doğmakta olan toplum en korkunç savaş halinde geliş(miştir)".⁵¹ "Buna karşı çıkabilecek bir insan olsaydı", der Rousseau, "insan türü nice suçlardan, nice savaşlardan, nice cinayetlerden, nice yoksulluklardan ve nice korkunç olaylardan esirgenmiş olurdu."

Siyasal toplumun bu özellikleri aslında siyaset öncesi *de facto* toplumda oluşmuştur. Bu nedenle, daha sonra Kant'ın da ileri süreceği gibi, sadece kendini korumayı temel alan bir sivil toplum fikri Rousseau için de saçmadır. Bu sadece doğa durumunun kö-tülüklerini sivil toplumda da devam ettirir. Nitekim, sivil toplumun ve devletin kuruluşu baştan itibaren yoksul ve zenginlerin eşitsiz ilişkisine dayanır.⁵² "Doğa durumunda hemen hiç bulunmayan eşitsizlik, gücünü ve artığını bizim yeteneklerimizden, insan aklının ilerlemesinden (alır) ve sonunda mülkiyetin ve kanunların yerleşmesiyle sabitleşir ve yasallaşır." Devletin gerçek bir toplum yaratması, kişiye bağımsızlığını geri vermesi ümidi artık zaten imkansızlaşmıştır. Rousseau *Ekonomi Politik*'de bunu şöyle ifade ediyor:

Bu iki toplum katmanının sosyal anlaşmasını birkaç sözcükle özetleyelim: Senin bana ihtiyacın var, çünkü ben zenginim, sen se yoksulsun; öyleyse aramızda bir anlaşma yapalım: Bana hizmet etme onuruna erişmene izin vereceğim, şu şartla ki sana buyurma zahmetine girmemin karşılığı olarak elinde kalan az bir şeyi de bana vereceksin.⁵³

Böylece sivil toplum, insanlar arasındaki savaşı ortadan kaldırmış ancak bunun yerine toplumdaki eşitsizliği yasallaştırmış, insanın barışçı doğasını bozmuş, doğa durumunda olmayan bir

49 Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 164, 165.

50 Ibid., s. 156-158.

51 Ibid., s. 177.

52 Rousseau bir taraftan zengin ve fakir arasındaki ilişkiye değiniyor, diğer yandan devleti bir sözleşmeye indiriyor. 'Eski rejime karşı büyük burjuvazi ile birlik olan küçük burjuvazinin, kendisini yok etmeye ve mülksüzleştirmeye yönelik kapitalizmin gelişmesini kabul etmesi için hiçbir neden yoktur; küçük burjuvazi, feodal sömürden de hiçbir çıkar sağlamaz. Ancak eski rejimde çektikleri fazladır. Bu yüzden küçük burjuvazidemokratik düşüncelerin girip yerleşmesine çok daha açıktır.' J.-L.Lecerclé, "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri," s.15-16.

53 Rousseau, *Ekonomi Politik*, III Bölüm, par. 23, s. 49.

güvensizlik ortamı yaratarak insanı "hırslı ve açgözlü"⁵⁴ yapmıştır. "Zenginlerin gaspları, fakirlerin haydutluğu, herkesin dizginleri boşanmış tutkuları doğal merhameti ve adaletin henüz zayıf olan sesini boğarak insanları hasis, cimri, özenişli, kötü kişiler haline getir(miştir)."⁵⁵ *Adaletin zayıf olan sesi amour de soi*'nin henüz kaybolmamış yankısıdır. Doğal eşitlik ve özgürlükten, *de facto topluma* ve toplumsal bağımlılığa geçişini, insanın bu ahlaki duyarlılığı mümkün kılmıştır.⁵⁶ İnsan ahlaklı yaşamı istemekte, ancak toplum bu potansiyelinin önüne engeller koymaktadır. Bu sadece mülkiyetin ve eşitsizliğin yarattığı *amour de propre* nedeniyle değildir. *Uluslararası savaşlar* insanın ahlaki durumunun en büyük çelişkilerindendir. Anarşik bir uluslararası sistem insanları güvenliklerini kendi toplumlarında aramalarına yöneltir; ahlaki ufuklarını kendi toplumlarına hapseder.

Rousseau'nun sivil toplumla ilgili görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz. Rousseau, liberal kuramın sivil topluma ilişkin varsayımlarını eleştirmektedir. Tarihsel olarak işbölümü ve özel mülkiyetin ortaya çıkışı insanları bir "savaş" haline sokmuştur. İnsanlar *toplumsallaşmalarını* bir devlet kurarak sonuçlandırır. Ancak sivil kurumlar savaş durumunu aşmak değil, sürdürmeye yarar; toplum sözleşmesi, adil bir toplum kurmaktan ziyade, rekabet ve eşitsizliği meşrulaştırır. Rousseau, Coletti'nin ifadesiyle, kapitalist düzende hukukun biçimsel niteliği ve özel mülkiyetin bir garantisi olduğuna ilişkin görüşleriyle, "yükselen burjuvazinin" ve "toplumsal eşitsizliğin" ya da "sivil toplumun bir eleştirmeni" olmaktadır.⁵⁷ Montesquieu ile başlayan bu eleştiri Rousseau ile devam edip Marx ile son şeklini almıştır.

Genel İrade ve Toplum

Rousseau toplumsal gelişmenin aşamalarını bu şekilde özetledikten sonra, en önemli eseri olan *Toplum Sözleşmesi*'nde ideal top-

54 Vaughan (der.), *The Political Writings of J.J. Rousseau*, s. 447.

55 Rousseau burada topluma rağmen, bir gün adil bir toplum kurulabileceği ümidini dile getiriyor. Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 138.

56 Fidler, "Desperately Clinging to Grotain and Kantian Sheep", s. 126.

57 Lucio Colletti, *From Rousseau To Lenin*, s.170-171. Rousseau, insan türünde iki tür eşitsizlikten bahseder. 'Biri..yaş, sağlık, bedeni güçler ve zeka ya da ruh nitelikleri arasındaki farklardan oluşan...doğal ya da fiziksel eşitsizlik. Diğeri, bir çeşit uzlaşmaya dayandığı ve insanların onaması ile kurulmuş ya da hiç değilse onlarca kabul edilmiş ol(an) manevi veya politik (ya da kurumsal) eşitsizlik.' Bu ikincisi zenginlik gibi ayrıcalıkları ifade eder. 'Sadece pozitif hukukun izin verdiği ahlaksal eşitsizlik, maddi eşitsizlik ile aynı orantıda bulunmazsa, doğal hukuka aykırıdır.' Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, s. 83, 160.

lum ve yönetim biçimiyle ilgili düşüncelerini ifade etmiştir. Önce *Toplum Sözleşmesi*'nin esaslarını belirler. *Toplum Sözleşmesi*'ni Hobbes'da olduğu gibi *bencil bir bireysellik* esasına ve herkesin *herkese karşı savaşı* temellerine oturtmak, toplum sözleşmesinin yapmak istediğini baştan geçersiz kılar. Zira bencillik bir sözleşmenin temeli olamaz. Bu nedenle *Toplum Sözleşmesi* insanın toplumda kazanmış olduğu o kötü özelliklerini iyiye dönüştürecek, kişinin toplumla olan ilişkisini yeniden düzenleyecek ve ona uygarlığın çaldığı ahlaki potansiyelini yeniden kazandıracak bir sivil toplum ideali geliştirir.

İnsan özgür doğmuştur ama her yerde zincirler içindedir. "İnsan kendisini diğerlerinin efendisi sanır ama onlardan daha köledir."⁵⁸ Öyle ise, insan topluma girmekle özgürlüğünden feda etmek zorunda mıdır? Özgürlük ile "otorite" ve "boyun eğme" arasındaki denge nasıl kurulacaktır? Rousseau'nun siyasal kuramının en önemli yanı bu soruya verdiği cevaptır. Rousseau *Toplum Sözleşmesi*'nde bir taraftan toplumun egemen otoritesini sağlarken, diğer yandan kişinin özgürlüğünü koruyacak ve kendi kendisini yönetmesine izin veren bir çözüm aramaktadır. Toplum da bir aile gibi düşünmek gerekir. İnsanlar ancak davranışlarına koyulacak sınırlamaları kendileri belirlerse ailenin temsil ettiği ideal, toplumda da gerçekleştirilebilir ve kendilerini özgürlüklerinden feragat etmiş saymazlar. Bunun gerçekleşebilmesi için insanların kendi rızalarıyla bütün özgürlüklerini ve mülklerini tekrar geri almak üzere bir egemene devretmeleri gerekir. Rousseau vatandaşların bu toplu iradesine *genel irade* adını verir. Rousseau genel iradeyi, tikel iradelerin çatışmasından ortak iyiye geçişi sağlayacak ve çağdaş toplumun sorunlarını aşacak bir ilke olarak sunar: "herkesin bütün özgürlüğünü korumak için bütün özgürlüğünü feda edeceği, *gerçek sözleşme*."⁵⁹ Bu sözleşme zengin ve fakirin eşitsiz ilişkisine dayanan "yalancı sözleşme"den farklı olarak, insanın toplum aracılığıyla eşitliğini, özgürlüğünü ve bağımsızlığını sağlayacak olan bir sözleşmedir.

Rousseau'ya göre egemen genel iradeyi, genel irade de ortak çıkarları temsil eder. Bu nedenle egemenlik bir *kişiye* değil, ama *topluma* devredilir. İnsanlar bir egemen tarafından yönetilmek için sözleşme yapmazlar, zira bu siyasal iradenin yabancılaştırmış olması ve artık onlara ait olmaması anlamına gelir: onlar artık

58 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 1.1., s.19.

59 Lecercle, "İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri", s. 56.

vatandaş değil köledir. Tek bir vatandaş genel iradeyi ifade edebilir; ama bunun bu şekilde algılanabilmesi için diğer vatandaşların da bunun böyle olduğunu kabul etmeleri gerekir. Genel irade bireylerin iradeleri doğrultusunda karar verdiği sürece genel irade ile bireysel irade arasında bir çelişki doğmaz. Bu nedenle egemenliğin icrasının sadece bireysel çıkarların korunmasının ötesinde bir anlamı olmalıdır. Devlet insanların salt bireysel çıkarını siyasal araçlarla takip ettikleri bir alan olarak düşünülmemelidir. Vatandaş olduktan sonra, insanların yeni bir siyasal çıkarı ortaya çıkar. Esas amaçları bütün topluluğun çıkarlarını savunmaktır. Rousseau *polis*in doğrudan demokrasi anlayışını çağdaş toplumda yeniden gerçekleştirmek ister. Genel iradenin belirlenmesi süreci doğrudan demokrasi ilkelerine dayanır. İşte tikel irade ile genel iradenin uzlaşabilmesi için insanın sadece kendi özel çıkarlarını savunan bir *burjuvazi* değil ama aynı zamanda toplumun çıkarlarını savunan bir *vatandaş* olması, aynı anda hem kendi çıkarını, hem de devletin çıkarını koruyabilmesi gerekir. Yurttaşların kolektif iradeyi tanımlamada doğrudan katılımı, onunla özdeşleşmesi için bir neden oluşturur ve siyasal yükümlülüğün temelini sağlar. Bu da Rousseau için en büyük çatışma kaynağı olan bir insanın bir diğerine olan *bağımlılığını* sona erdirir.

Hobbes egemenliği tamamen Leviathan'ın hakimiyeti ile ifade ederek sözleşmeyi bir *pactum subjectionis*'e dönüştürür. Rousseau ise Hobbes'un görüşlerini tersine çevirir. Egemenlik genel irade de yatar ve temsil edilemez, bölünemez, devredilemez. Bu nedenle söz konusu sözleşme bir *pactum societatis*- toplumsal bir sözleşmedir ve egemenliğin temsil edilememesi nedeniyle, hükümet kurumu tamamen bir "yürütme organı" ya da "komisyon" niteliğindedir.⁶⁰ Doğal hukuk geleneğinde ayrı ve bağımsız bir politik alan ile ifade edilen egemenlik, böylece Rousseau'nun kuramında tekrar *topluma* geri verilmiş olur. Bu ise sivil toplum ve siyasal toplum, toplum ve devlet, vatandaş ve burjuva ayrımının ortadan kalkma-

60 Locke ve Pufendorf'ta olduğu gibi eski doğal hukuk kuramı ikili bir sözleşme öngörür: insanların güvenlik ve varlıklarını düzenlemek için ortaklaşa rıza gösterdikleri *pactum societatis* ve bu anlaşmadan sonra güvenlik ve varlıklarını egemene devrettikleri *pactum subjectionis*. Her ne kadar hem Hobbes hem Rousseau'da egemenlik mutlak ve bir bütün ise, Hobbes birincisini, Rousseau ikincisini ortadan kaldırır. Coletti, *From Rousseau to Lenin*, s. 181. Otto von Gierke, *The Development of Political Theory*, Londra ve Newyork, 1939, s. 96.

sını⁶¹ ifade eder. Toplum içinde toplum sözleşmesini uygulanabilir yapan gerektiğinde vatandaşlık kriterlerine uymayanların, Rousseau'nun çok farklı yorumlara açık olan cümlesiyle "özgür olmaya zorlanma(ları)dır."⁶² "Toplum sözleşmesi boş bir reçete olarak kalmamak için bütün öteki bağlantıları pekiştiren şu taahhüdü de örtülü olarak içerir: Kim genel iradeyi saymamaya kalkarsa, bütün toplum onu saygıya zorlayacaktır. Bu da "o kişi 'özgür' olmaya zorlanacaktır" anlamına gelir."⁶³ Rousseau'nun bir taraftan "proto-totaliter"⁶⁴ veya "demokratik bir totaliterliğin"⁶⁵ temsilcisi, diğer yandan ise eşitsizliğin olmadığı bir toplum idealinin gerçekleşmesini isteyen eleştirel bir toplum bilim kuramcısı⁶⁶ olarak birbirinden çok farklı ve zıt yorumları, onun genel irade ile ilgili bu görüşlerinden kaynaklanmıştır.

Rousseau siyasal gücün her zaman yönetilenler lehine olması gerektiğini söyler. Gücünün doğrudan doğruya bir yönetme hakkı yoktur. Rousseau realizmin *güç haktır* ilkesine karşı çıkar: "Güç hak yaratmaz; ancak meşru olan güce boyun eğme zorunluluğu vardır";⁶⁷ "hiç bir insanın hemeinsisi üzerinde doğal bir otoritesi olmadığına, güç de hiçbir hak yaratmadığına göre, insanlar arasındaki ..meşru otoritenin temeli olarak kala kala yalnız toplumsal uzlaşılar kalır."⁶⁸ Hem iç hem de uluslararası toplum sadece tarafların uzlaşısı üzerine oturduğu zaman uyum içinde çalışabilir. Devletler arasında bir toplum sözleşmesi yapmanın zorluğu da tamamen bununla ilgilidir. Zira Rousseau'ya göre sadece özel çıkarları peşimde koşan devletler arasında böyle bir uzlaşının da sağlanması imkansızdır.

61 Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*'nde Rousseau'nun genel irade anlayışını şöyle eleştirir: "Rousseau'nun bu kavramın incelenişine katkısının değerli yanı, devletin temeline, kendisine hem şekil..hem de içerik olarak düşüncüyü alan, hatta bizzat kendisi düşünce olan bir prensibi, yani iradeyi koymasıdır. Ama ne yazık ki, o, iradeyi yalnızca bireysel irade olarak belirlenmiş şekliyle düşündüğü...ve bu bireysel iradeden, bilinçli bir iradeden çıkar gibi bir "genel" irade olarak gördüğü için, Rousseau'da bireylerin bir devlet içinde bir araya gelmeleri bir sözleşme sonucu halini alır ve bu sözleşmenin temeli, bireylerin keyfi iradeleri, kanıları ve açık beyana dayanan ve ihtiyari katılımları olur ve buradan kalkan soyut düşünce... tanrısal devlet prensibini..yikan birtakım sonuçlar çıkarır." G.W.F. Hegel, *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, çev. Cenap Karakaya, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1991, 2004, par. 258, s. 200-201.

62 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, I.VII, s. 41.

63 Ibid.

64 Boucher, *Political Theories of International Relations*, s. 291

65 Coletti, *From Rousseau to Lenin*, s. 146.

66 Ibid.

67 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, I.III, s. 26.

68 Ibid., I.IV, s. 27.

Devletler Arası İlişkiler

Hobbes devletli yaşama geçişi açıkladıktan sonra, devletler arası yaşamı anlatır. İnsanın toplum içinde baskı altına alınan bütün kötü özellikleri devletler arası ilişkilerde tekrar ortaya çıkmıştır. Şiddet *Leviathan* ile baskı altına alınabilir ancak yok edilemez. Hobbes için insan *toplumsal olmayan* bir hayvan ve şiddet de insan doğasının bir sonucudur. *Leviathan* şiddeti kontrol altına almış ve insanın güvenliğini sağlamış ancak devletlerarası ilişkiler bir savaş durumuna dönüşmüştür. Bu nedenle toplum içinde baskı altına alınan savaş durumu, uluslararası anarşinin esas nedeni olmuştur. İnsanın doğa durumundaki hali ile devletlerin durumu birbirine benzer: kişisel çıkar, güvensizlik, çatışma.⁶⁹ Hobbes'a göre "rasgele insanların birbirleriyle savaş durumunda buldukları hiç bir zaman gerçekte olmamasına rağmen, krallar ve egemen otoriteli kişiler bağımsızlıklarından ötürü sürekli kiskançlık içinde, hep birbirlerine silahlarını yöneltmiş ve gözlerini dikmiş gladyatörler durumundadırlar." Zira "kılıçsız sözleşmeler kelimelerden başka bir şey olmadıkları gibi bir kimseye güvenlik sağlamaktan da yoksundurlar."⁷⁰ Hobbes'un devletler arası ilişkilerde "hiç bir şey[lin] adalete aykırı" olmadığı, "orada doğruyla yanlış, adalet ve adaletsizlik kavramlarına yer olmadığı", "savaşta güç ve hile[nin], en büyük iki erdem"⁷¹ olduğuna ilişkin görüşleri uluslararası anarşi kuramlarının temel başvuru kaynağı olmuştur.

Rousseau'da Hobbes ve diğer realistler gibi devletler arası ilişkilerin doğa durumunda olduğunu kabul eder. Fakat Rousseau için önemli olan şiddetin kökenidir, görüntüsü değil. Şiddetin kökeni ise Hobbes'un ileri sürdüğü gibi insan doğasında değil, insanın barışçı doğasını bozan ve onu ahlaki bir çelişki içine koyan toplumdur. Bu nedenle şiddet insanın kötü olmasının değil, insanın *toplum* tarafından yozlaştırılmasının bir sonucudur. Toplum bir taraftan eşitsizlikleri artırmış diğer yandan insanı birbirine bağımlı yaparak onu güvensiz yapmıştır. Bağımlılık ise en önemli çatışma nedenidir. Bu insanları olduğu gibi devletleri de bir savaş durumuna sokmuştur.

Rousseau Ekonomi Politik'de "bütün yurttaşlara göre kesin ve yanılmaz olan" "hak veya adalet ilkesi(nin)" "yabancılar için yanlış" olabileceğini ifade eder. Rousseau için bunun nedeni devletin ira-

69 Hobbes, *Leviathan*, XIII ve XVII bölümler.

70 Ibid., XIV. Bölüm.

71 Ibid., XIII Bölüm.

desinin, "kendi üyelerine göre genel olmakla birlikte, yabancı devletler ve onların üyeleri için genel olmaktan çıkıp özel ve bireysel bir irade haline gel(mesidir) ki, bunun kuralı *doğa yasasındadır*." "O zaman dünya denen büyük kent, doğal yasası her zaman genel irade, çeşitli devletler ve halklar da bireysel üyeleri olan siyasal beden (*corps politique*) olur."⁷²

Rousseau için insanlar arasında doğa durumunda var olan rasgele şiddet, ancak insanın topluma girmesiyle örgütlü bir nitelik kazanır. Doğa durumundaki insanın hayatında savaş yoktu. Savaş ancak insanın siyaset öncesi toplumdan, devletli topluma geçişi ile ortaya çıkar. Savaş durumu "basit kişisel ilişkilerden değil, yalnız mal ve mülk ilişkilerinden çıkacağına göre, özel savaş yani insanla insan arasındaki savaş sürekli bir mülkiyet tanımayan doğal yaşama halinde olmadığı gibi, herkesin yasa gücüne bağlı olduğu toplum halinde de olmaz."⁷³ Rousseau'ya göre savaş toplumun ve devletin varlığı ile özdeş bir kurumdur ve kurumsallaşmayı gerektirir. Sivil toplumdan önce insanlararası ilişkiler savaşa dönüşmemiş ve insanlar arasındaki güvensizlik yalnızca "kavgalar ve cinayetler" ile sonuçlanmıştır. Ancak devletlerin ortaya çıkmasından sonra savaşlar da ortaya çıkmıştır: "insan ancak yurttaş olduktan sonra asker olur."⁷⁴ Bu nedenle "nasıl savaş devletin varlığını öngörüyorsa, devletin varlığı da bir savaş durumunun varlığını öngörür"; "savaş insanla insan arasında bir ilişki değil, Devlet'le Devlet arasındaki bir ilişkidir; bu ilişki içinde bireyler, ne insan hatta ne de yurttaş olarak değil, fakat asker sıfatıyla, vatanın üyeleri sıfatıyla değil, onu koruyan sıfatıyla... birbirlerine düşmandırlar. Nihayet Devletlerin düşmanı olsa olsa başka Devletler olabilir, insanlar değil; çünkü farklı cinsten şeyler arasında gerçek bir ilişki kurmak olası değildir."⁷⁵

Toplumsal bağımlılık ve savaş durumunun kötülükleri *amour de soi*'nin insanda yarattığı ahlaki duyarlılığı bir toplum sözleşme-

72 Rousseau, *Ekonomi Politik*, s. 13.

73 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 20.

74 Rousseau, "State of War", s.34.

75 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, I. Kitap, IV. Bölüm.s. 30, Rousseau'nun görüşleriyle Marx ve Engels'in görüşleri büyük bir paralellik gösterir. Engels'e göre savaşın siyasal ve toplumsal bir nitelik kazanması özel mülkiyetin ve sınıflı toplumun ortaya çıkışıyla aynı zamanda olur. "Üretim insan çalışması gücünün artık kendi basit bakımı için zorunlu olandan çoğunu üretebileceği derecede geliş(tikten)" sonra, bu üretimin gerektirdiği "çalışma güçlerini savaş sağlamıştır". Ve Engels'in çok ünlü sözleriyle, "zor işte böylece, iktisadi durumun egemenlik altına alacak yerde, tersine zorla iktisadi durumun hizmetine koşulmuştur."Friedrich Engels, *Anti Dühring*, s. 55.

si yapmasına yönelmişken, devletler arasındaki bağımlılık tamamen *amour de propre*'un özelliklerini taşır. Zira, insanın sivil toplumdaki ahlaki duyarlılığı sınırlıdır: belli bir toplumun sınırları dışına çıkmaz.⁷⁶ Toplum insanın ahlaki duyarlılığını kendi sınırları içine hapsedmiş, Fidler'in ifadesiyle, devletler arası ilişkiler "insan doğasını millileştirmiş"⁷⁷ ve insan olarak yükümlülükleriyle vatandaş olarak yükümlülükleri arasında ahlaki bir ikilem yaratmıştır.⁷⁸ Bu nedenle diplomasi ve uluslararası hukuk daha çok "çıkar ve çıplak korkuya" dayanan bir çaba olup insanın ahlaki yeniden doğuşuna bir katkısı olmaz. "Savaş eşitsiz bir toplum sözleşmesi üstüne inşa edilmiş bir diplomasinin sonucu"⁷⁹ olduğu için, sadece "tiranlığın bir aracı" olmuştur.⁸⁰ Zira devletleri yöneten *raison d'état* değil, tamamen prenslerin kendi çıkarlarıdır.⁸¹

Rousseau devletlerarası doğa durumunun sona ermesini ister. Ahlaki duyarlılığı bunu gerektirir. Ancak mevcut haliyle devletler sistemi savaşı sona erdirebilmekten çok uzaktır. Prensler devletlerarası ilişkileri, ülkelerinde güçlerini artırmak ve dışarıda da iktisatlarını gerçekleştirmek için kullanmaktadır. Toplumda uyum, ancak devletlerarasında uyumsuzluk ve çatışma pahasına gerçekleşir. Devletin ortaya çıkışı insanlar arasındaki şiddeti ortadan kaldırmış, fakat bunun yerine uluslararası savaşları ve tiranlığı ortaya çıkarmıştır. Savaşlar Kant'da olacağı gibi demokratik rejimlerin yayılmasını mümkün kılmak bir yana, tiranlığı desteklemektedir. Dış düşmanlara karşı koruma adı altında zengin fakiri kandırmakta, savaşlar toplumsal eşitsizliği ve insanın zincirlerini devam ettirmenin bir aracı olmaktadır. Devletler arası güvensizlik, tiranlık ve toplumsal eşitsizlik birbirlerini desteklemektedir. Rousseau şöyle diyor: "İnsanlar arasında yasalara tabi sivil devlet durumunda yaşıyoruz, halklar arasında durumu daha da kötü yapan

76 *Emile*'de Rousseau "her vatansız yabancılar karşı merhametsizdir" diyor. *Emile*, çev. Allan Bloom, New York, Basic Books, 1979, s. 90.

77 Fidler, "Desparately Clinging to Grotian and Kantian Sheep", s. 126. Fidler, Rousseau'nun burada bir ikinci imge kuramcısı olarak değerlendirilebileceğini ileri sürer. Ama kanımca bu tiranlığın uluslararası savaşlara neden olmasından değil, toplumsal eşitsizliğin nihai olarak uluslararası savaşların nedeni olmasındandır. Hoffman'a göre Rousseau, savaşın nedenlerini hem devletler sisteminde, hem mevcut devletlerin yozlaşmış yapısında hem de insanın kötü eğilimlerinde bulmaktadır. Hoffmann, s. xlviii, dipnot. 49.

78 Andrew Linklater, *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, Londra, Macmillan, 1982, 1990, passim.

79 Fidler, "Desparately Clinging to Grotian and Kantian Sheep", s. 126.

80 Ibid.

81 Rousseau, *Ekonomi Politik*, s. 24.

doğal özgürlüğümüz var...Bazı insanlarla birleşerek insanlığın düşmanı haline geldik” ve “özel savaşları yalnızca onlardan bin kat daha kötü olan genel savaşları çıkartmak için önledik.”⁸²

Rousseau ve Kant

Siyaset kuramında devletlerarası barış sorununa doğrudan doğruya eğilen en önemli düşünür şüphesiz ki Kant'dır.⁸³ Stanley Hoffmann'ın belirttiği gibi çağdaş uluslararası ilişkileri inceleyen her kim olursa Rousseau ve Kant arasında giden bir diyalogun sesini duyar.⁸⁴ Bir taraftan devletlerarası iletişim, bağımlılık ve rekabetin savaşlara neden olduğunu ileri süren Rousseau, diğer yandan ise rekabeti, “toplumsal olmayan toplumsallığı” yücelten ve rekabetten çatışma değil, barış ve uyum gerçekleşeceğine inanan Kant, devletler arası ilişkilerin normatif yapısı hakkında farklı vizyonları olan iki uç düşünür olarak karşımıza çıkmaktadır.

Martin Wight, uluslararası düşün geleneklerini realizm, rasyonalizm ve devrimcilik olarak birbirinden ayırmış, realizmi Machiavelli ve Hobbes, rasyonalizmi Grotius, devrimciliği ise, yanlış olarak, Kant'çı görüş ile özdeşleştirmiştir.⁸⁵ Wight' a göre realizm “idealden veya ne olması gerekenden ziyade olanla; yükümlülüklerle değil gerçeklerle”⁸⁶ ilgilenir. Realizm devletler sistemini anarşiye terkederken, rasyonalizm realizm ve devrimcilik arasında “geniş bir orta yol” dur.⁸⁷ Devletler bir doğa durumunda olsalar bile, sosyalleşmiş bir yapı içindedir,⁸⁸ aralarında zayıf da olsa ortak çıkarların varolduğu, davranışlarının ahlaki ve hukuki normlar tarafından sınırlandırıldığı “anarşik bir toplum” oluştururlar.⁸⁹ Bu anlayışa

82 Ibid.,s. 300, 295.

83 Kant'ın görüşleri için bkz. Immanuel Kant, “Perpetual Peace, “Idea for a Universal History”, “Metaphysical Elements of Justice”, H. Reiss (der.), *Political Writings*, Cambridge, Cambridge University Press, 1971; Kenneth N. Waltz, “Kant, Liberalism and War,” *American Political Science Review*, Cilt 56, No 2, 1962, s. 331-40; Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, s. 62-80; Andrew Hurrell, “Kant and the Kantian Paradigm in International Relations”, *Review of International Studies*, Cilt 16, No 3, 1990, s. 183-205; Howard Williams ve Ken Booth, “Kant: Theorist Beyond Limits”, Ian Clark ve Iver B. Neumann (der.), *Classical Theories of International Relations*, Houndsmill, Macmillan Press Ltd., 1996, s. 71-98.

84 Hoffmann, “Introduction”, s. lxx.

85 Martin Wight, “An anatomy of International Thought,” *Review of International Studies*, Cilt 13, No 3, Temmuz 1987.

86 Martin Wight, *International Theory: The Three Traditions*, G. Wight ve Brian Porter (der.), Leicester ve Londra, Leicester University Press, 1991, s.16-17.

87 Ibid., s.15.

88 Wight, “An Anatomy of International Thought”, s. 223.

89 Hedley Bull, *The Anarchical Society*, Londra, Macmillan, 1977, s. 46-50.

göre uluslararası toplum, "kurumsal olarak eksik ama gerçek bir toplumdur".⁹⁰ Devrimcilik ise kozmopolit idealler peşindedir. Bu görüşe göre "egemen devletler ahlaki ve kültürel bir bütün oluştururlar."⁹¹ Bu görüşün devrimci niteliği mevcut devletler toplumu- nu, bütün insanlığı içeren kozmopolit bir dünya toplumuna geçişin bir aşaması olarak görmesinden kaynaklanır.

Kenneth Waltz'ın belirttiği gibi Kant, insanın akıl ve iyiliği hakkında 19. yüzyıl liberalizminin varsayımlarını paylaşmamış, insanlar arasındaki doğa durumun (*status naturalis*) bir barış durumu değil fakat Hobbes ve Rousseau'nun düşündüğü gibi ilan edilmiş olmasa bile her an patlayabilecek bir savaş durumu olduğunu ileri sürmüştür.⁹² Bu nedenle Kant devletlerin bir toplum oluşturdıklarını öne süren Grotius, Pufendorf ve Vattel'in "tümüyle felsefi ya da diplomatik bir anlayışla kaleme almış olduğu kuralların devletler için hiçbir bağlayıcılığı olmadığını" kaydeder. Kant için, Rousseau'da olduğu gibi siyasal toplum sadece kişisel amaçları gerçekleştirmenin bir aracı olamaz: siyasal hayat sadece insanların güvenliğini, mülkünü, çıkarlarını korumanın bir aracı değil, aynı zamanda ahlaki hayatlarını mükemmelleştirmenin de bir yoludur. Rousseau toplumu insanın düşüşünün bir nedeni olarak görürken, Kant için (Montesquieu'da olduğu gibi) ahlaki ilerlemenin bir şartı, fakat uluslararası barış sağlanamadığı için de ahlaki potansiyelini tam olarak gerçekleştiremediği bir durumdur. Bu nedenle Kant uluslararası barışı *koşulsuz bir buyruk* ve elde edilmesini de ahlaki bir görev olarak görür. Kant'ın görüşlerini Hobbes'cu liberal görüşten ayıran Hobbes için kişinin güvenliğini sağlayan *Dev'in* kurulması yeterli iken, Kant Rousseau'da olduğu gibi toplum sözleşmesi ile kurulan devletin bütün sorunları çözemediğini, devletin varlığının bu seferde uluslararası düzeyde savaşları ortaya çıkardığını ifade eder. Bu nedenle Kant için uluslararası barışın gerçekleşmesi ahlaki yaşamın gerektirdiği bütün- lüğün önkoşuludur.

Kant'ın uluslararası barış kuramının üç unsuru vardır.⁹³ Bunlardan birincisi Kant'ın ahlak felsefesinin sonuçlarıyla ilgilidir. Kant'ın barış kuramının ikinci unsuru neo-liberal kuramlarla da desteklenen serbest ticaretin nihai olarak uluslararası barışı da sağlayacağına ilişkin görüşüdür. Üçüncüsü ise günümüzde çok popülerleşmiş neo-Kantian görüşler tarafından da ileri sürülen ve

90 Ibid., s. 30.

91 Wight, *International Theory*, s. 7.

92 Waltz, "Kant, Liberalism and War", s. 331.

93 Bkz. Faruk Yalvaç, "Savaş ve Barış", s. 270-275.

cumhuriyetçi-demokratik rejimlerin savaş yapmayacağına ilişkin demokratik barış tezidir.⁹⁴

Rousseau'nun görüşleri her üç konuda da Kant'ın görüşlerinden ayrılır. Kant'ın ahlak felsefesi uluslararası barışın bir ödev olduğu inancına dayanır. Felsefesi bütün insanları ortak usculukları nedeniyle tek bir ahlaki düzenin parçaları olarak gören kozmopolit bir anlayıştır. Evrensel barış elde edilecekse, insanlığın sosyal ve siyasal hayatını dünya çapındaki bir hukuk sistemine boyun eğdirmesi gerekir. Kant için barış, devletlerin *sosyal olmayan sosyalliği ya da hiç de barışçı olmayan yollarla gerçekleşecektir*. Kant savaşı barışın bir aracı olarak görmekte, savaşın insanı eğiteceğini ve ahlaki potansiyelini uyandıracığını, devletleri cumhuriyetçi rejimler ve konfederatif bir uluslararası düzeni benimsemeye iteceğini ileri sürer.

Rousseau ise ahlak sorununu toplumsal eşitsizliğin bir parçası olarak değerlendirdiği için Kant'ın iyimserliğini paylaşmaz. Rousseau savaşın insanlığın ahlaki potansiyelini yok ettiğini ve ahlaki duyarlılığını da ulusal sınırlara hapsettiğini düşünür. Rousseau insanlığın genel toplumu gibi kavramları reddeder. Daha sonra Hegel'de olacağı gibi toplumsal olmayan bir ahlak kavramı Rousseau içinde çok soyuttur. İnsanın ahlaki ikileminin temel nedeni savaşlar değil, bunun asıl nedeni olan toplumsal eşitsizlikler, toplumun içinde olduğu durumdur. Bu nedenle uluslararası düzeyde ne yapılırsa yapılsın, bu savaş durumundan kurtulmak mümkün değildir.

İnsanların savaş değil ticaret istediği görüşü 19. yüzyıldan beri liberal kuramın savunduğu temel bir görüş olmuştur. Kant uzun vadede serbest ticaretin cumhuriyetçi anayasaların kurulmasını mümkün kılarak, uluslararası barışı da sağlayacağına inanmıştır. Halklar ticaret istemekte, yöneticiler savaş istemektedir. Böylece ticaret ruhu, halk ve yöneticilerin çıkarlarının uzlaşmasını sağlayarak cumhuriyetçi anayasaların kurulmasını da mümkün kılacaktır. Kant'a göre "doğa, süreli barışı, insanların doğal eğilimlerinin kendisine özgü mekanizmasıyla böylece güven altına alarak"⁹⁵ rekabetten, refah ve barışın elde edileceğine inanmaktadır.

Rousseau'nun görüşleri, devletlerarası iletişimin barışla sonuçlanacağına inanan liberal görüşten ayrılır. Devletler arasında bağımlılık, Kant'ın düşündüğünün tersine "uzlaşma ve ahenk değil," "bağımlılık", "şüphe ve uyuşmazlık" yaratır.⁹⁶ Toplumsal

94 Michael Doyle, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, No 3, 1983, s. 205-235,323-353.

95 Immanuel Kant, "Süreli Barış Üstüne Felsefi bir Deneme", *Seçilmiş Yazılar*, Nejat Bozkurt (çev. ve der.) İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984, s. 248.

96 Vaughan, *The Political Writings of J.J. Rousseau*, 1, s. 391.

yaşamın bir sonucu ve çatışmanın temel nedeni olarak bağımlılık, Rousseau'nun *amour propre* ile özetlediği niteliklerinin ortaya çıkmasına neden olur. Uluslararası savaşlar ise insanın toplumsal güvensizliğini daha da artırır. Rousseau'ya göre özgürlüğün temeli bağımsız olmaktır ve ancak herkesi bütün topluma bağımlı yaparak çözülebilir; ancak uluslararası bağımlılık ve özgürlük sorunu çözülemez.

Rousseau'da Kant gibi Cumhuriyetçi rejimlerin mümkün kıldığı eşit toplumsal katılım ve özgürlük sayesinde, insanda ahlaki duyarlılığın yeniden canlanacağına inanır. Ancak Rousseau "adil ve ahlaklı bir devlet" kurulabilse bile, uluslararası sistemin dinamiğinin barışı gerçekleştirmesinin imkansız olduğunu ifade eder.⁹⁷ Rousseau'ya göre "İyi idare edilen bir devletin haksız bir savaşa girmesi imkansız değildir. Bir demokrasinin yetkili kurulunun yanlış kararname çıkarması ve masumları mahkum etmesi de olanak dışı değildir".⁹⁸ Toplumsal sözleşme devletlerinin ilişkisi anarşik devletler sistemindeki "geleneksel diplomasının trajik dinamiğine" dönüşüp,⁹⁹ toplumdaki bütün bağımsızlık ve ahlaki duyarlılığı yeniden yaratma çabalarını tehdit eder. Devletler uluslararası *toplumdan* kendilerini yalıtırsalar bile, devletler *sisteminin* dinamiğinden kopamazlar.

Kant ve Rousseau arasındaki 'sürekli diyalogu' en uç şekliyle yorumlayanlar, aralarında uzlaşmaz görüşler olduğunu savunurlar. Wight'a göre Rousseau ve Kant "yatak arkadaşı"dır ve "Kant, Rousseau'nun sarhoş edici alkolünün uluslararası toplumun damarlarına akıtıldığı hunidir".¹⁰⁰ Fidler'e göre, Rousseau'nun savaş durumundan kaçmak için gösterdiği tutku, onu bir realistten ziyade "savaş durumu nedeniyle insanın 'ahlaki yenilenmesinin' olanaksızlığını gören 'trajik bir moralist' " yapar. Fidler, Rousseau'nun ahlaki duyarlılığı dikkate alındığında onu realist bir düşünürden ziyade *rasyonalizmin* gösterdiği orta yolda "tedbirli adımlar atmış" bir düşünür olarak değerlendirir. Fidler'e göre Kant da Rousseau'nun projesini daha iddialı bir şekilde sokmuştur ve bu nedenle aralarındaki fark "siyasal değil ahlaki"dir.¹⁰¹ Hinsley'e göre Rousseau için "ol-

97 Hoffmann'a göre, "Rousseau'nun uluslararası şiddetin nedenleriyle ilgili analizi (çözümünden farklı olarak) başat olarak bir 'üçüncü imge' analizidir." Hoffmann, "Introduction", s.lxxiii. Benim görüşüme göre ise, Rousseau'nun hem savaşların nedeni, hem de çözümü ile ilgili görüşü, şayet hala bu imge metaforunu kullanacak isek, bir *ikinci imge* analizidir.

98 Rousseau, *Ekonomi Politik*, s. 14.

99 Fidler, "Desperately Clinging to the Grotain and Kantian Sheep" s. 134.

100 Wight, *International Theory*, s. 263.

101 Fidler, "Desperately Clinging to the Grotian and Kantian Sheep", s. 134.

muş olan ya da olan, ne olması gerektiğinin bir kanıtı değildir” zira bir taraftan Rousseau'nun ahlaki sorumluluğu onu uluslararası barışa bir çözüm bulmasına zorlar; diğer yandan siyasal bir düşünür olarak toplumun tarihsel bir gelişim sonucu oluştuğunu ve suni araçlarla değiştirilemeyeceğini kaydeder. Rousseau'nun görüşlerinde hissedilen temel gerginlik, tarihe karşı olan “trajik belirsizliği”,¹⁰² içinde bulunduğu toplumun çelişkilerinden ve buna karşı duyduğu ahlaki duyarlılıktan kaynaklanır.

Abbe de Saint Pierre'in Barış Planı

Rousseau *Özel'de Saint Pierre'in Avrupa Federasyonu* projesini anlatır. *Savaş Durumu'nda* belirttiği gibi devletlerin kurulması özel savaşlardan bin kat daha korkunç genel savaşları çıkarmıştır. Bütün devletler sadece kendi çıkarları peşindedir. Bunun çözümü ise kişileri biraraya getiren bağlar gibi, devletleri de bir araya getirecek konfederal bir yönetim biçimidir. Rousseau, kişiler için olduğu gibi devletler için de devletlerin tikel özgürlüklerini kaybetmeden genel iradeye boyun eğecekleri bir yol aramaktadır. Devletlerin de özgürlüklerini sınırlayan bir toplum sözleşmesine rıza göstermeleri mümkün müdür? Rousseau konfederasyonların bunu yapabileceğini düşünür. Konfederasyon sadece küçük devletleri büyük devletlere karşı korumanın değil, bütün devletlere barış sağlamanın da bir yoludur. Konfederasyonlar güç dengesi mekanizması ile devletlerin başka bir devletin hegemonyası altına girmeden hem özgürlük ve bağımsızlıklarını korumalarını sağlayacak, hem de ortak çıkarların gerçekleşmesi için gereken zorlayıcı gücü oluşturacaktır.

Rousseau Saint Pierre'in fikirlerini ikna edici bulmuş ve böyle bir konfederasyonun arzu edilir bir şey olup olmadığını da sorgulamamıştır¹⁰³ Hollanda, İsviçre Federasyonu ve Alman İmparatorluğu Rousseau'nun Avrupa'da görmek istediği örgütlenme şeklini temsil ediyordu. Avrupanın zaten bir tür toplum oluşturduğunu kabul ediyordu. Avrupa ülkelerindeki bu homojen kültür ve ahlak yapısı üzerinde durması, devletler arasında bir barış arama

102 Coletti, *From Rousseau to Lenin*, s. 154.

103 Ancak Rousseau'nun Saint Pierre'in evrensel barış düşüncesini nasıl yorumladığına ilişkin de farklı görüşler vardır. Örneğin Kenneth Waltz, Rousseau'nun uluslararası anarşi sorununun çözümü için bir Avrupa Federasyonu önerdiğini yazar. K. Waltz, *Man, the State and War*, s.185. Ashında Hoffman'ın belirttiği gibi Rousseau bu yazılarında bir evrensel barış vizyonu önermekten çok uzaktır. Boucher'e göre ise, Rousseau devletler için soylu vahşinin uygarlık öncesi yaşamına dönmeyi öneriyordu. Boucher, *Political Theories of International Relations*, s. 292.

umudu ve insanın ahlaklı yaşamını yeniden geri getirmek için gösterdiği çaba nedeniyle Rousseau'nun rasyonalist bir anlayışa yakın olduğu da öne sürülmüştür."¹⁰⁴

Saint Pierre'in barış planını Rousseau aşağıdaki beş nokta ile özetlemektedir. Birincisi, Avrupa'nın bütün egemen güçleri sürekli bir ittifak kuracaklardı. Bu ittifakın ortak düşmanı başka bir güç değil ama bizzat savaşın kendisi olacaktı. İttifakın savaşa ilişkin görüşleri her devletin temsil edildiği bir kurul veya parlamentoda belirlenecekti. Taraflar baştan bu ittifakın hiç bir zaman dağılmayacağına ilişkin anlaşacaklardı. *Toplum Sözleşmesi*'nde olduğu gibi devletler ittifaka katılmakla doğal özgürlüklerinden de vazgeçeceklerdi.

İkinci madde ile Kongreye katılan egemenlerin sayısı, kimin federasyon başkanı olacağı, yönetimin nasıl yapılacağı, masraflarının üyeler arasında nasıl dağıtılacağı belirlenecekti.

Üçüncü madde ile, Konfederasyon bütün üyelerine anlaşma sırasında ellerinde bulundurdukları dominyonları ve federasyona girdikleri andaki mevcut yönetim biçimlerini teminat altına alacak ve devletler de en azından mevcut sınırları zorla değiştiremeyecekti.

Dördüncü madde ile Rousseau, anlaşmaya uymayan devletlere ne yapılacağı özetlemektedir.

Ve nihayet beşinci madde ile birleşik güçlerin yönetim şekli belirlenmektedir. Konfederasyon önce çoğunlukla, daha sonra üçte iki oy ile karar alacaktı. Rousseau tam bir oydaşı fikrinde ısrar etmiyordu.

Özet'ten çıkan sonuç ise federasyonunun savaşın nedenlerini ortadan kaldıracak ve egemenlerin gerçek çıkarlarına hizmet edecek bir plan olmasıdır.

Rousseau *Yargı*'da ise *Özet*'de açıklanan federasyonu gerçekleştirmenin, niye zor olduğunu açıklar. Burada Rousseau Prenslerin *görünen çıkarları ile gerçek çıkarları* arasında bir ayrım yapar. Prenslerin gerçek çıkarları bir federasyonu gerektirir, görünen çıkarları ise her devletin mutlak bağımsızlığının korunmasını, yabancı toprakların fethedilmesini ve kendi toplumlarında mutlakiyetçi rejimler kurulması anlamına gelir. Rousseau hem *Ekonomi Politika Üzerine Konuşmalar*'da hem de *Savaş Durumu*'nda savaş

104 Rousseau konfederasyonu oluşturacak ülkeler listesinde Saint Pierre'in listesinde olduğu gibi önceleri "Türk"leri de koymuştu ama daha sonra listeden çıkardı. Konfederasyon üyeleri Rus İmparatoru, Fransız, İspanyol ve İngiltere Kralları, États Generaux, Danimarka, İsveç, Polonya ve Portekiz Kralları; Papa, Prusya Kralı, Bayyera Elektörü, Palatine Elektörü, İsviçre, Ruhani Elektörler, Venedik Cumhuriyeti, Napoli Kralı ve Sardinya Kralı'nı kapsıyordu. Rousseau, "Abstract of Saint Pierre's Project for Perpetual Peace", s.72.

ve tiranlık birbirlerini desteklediği için prenslerin özel ve görünen çıkarlarının her zaman genel ve devletler toplumunun çıkarlarından önce geldiğini söyler.¹⁰⁵ Rousseau, Saint Pierre'in mevcut devletler arasında barışçı bir konfederasyon kurma planını bu nedenlerle eleştirir. Saint Pierre'in projesinin yürürlüğe girebilmesi için "özel çıkarların toplamı genel çıkarları aşmamalıydı" ancak bu "şansın ortaya çıkarmasının beklenemeyeceği" kadar bir çok çıkarın örtüşmesi anlamına geliyordu. Ama "böyle bir anlaşmanın yokluğunda geriye tek kalan güç" idi ve "ne prenste ne de bakanlarında hiçbir zaman bulamayacağımız iyi niyet olsa bile," bu ütopyik bir plandı.¹⁰⁶ Ancak güç kullanımını engellemek için kurulması planlanan bir federasyonun, güç ile kurulacak olması büyük bir çelişki yaratıyordu. Rousseau IV Henry'nin Avrupa'da güç yolu ile federasyon kurma planlarını anlatmakta ancak "önlemek istediği şiddet" yolu ile kurulacağı için bunu reddetmektedir.¹⁰⁷

Rousseau'ya göre barışın savaşa tercih edilebilir bir şey olduğunu söylemek savaşın barışa tercih edilir bir şey olduğunu savunanlara hiç bir şey ifade etmeyebilirdi. Egemenler sadece kendi güçlerini artırmak; bu arada, güçlerini de servetlerini artırmak için istiyorlardı. Rousseau mevcut devletlerin "eşitsizlikleri korumak ve sürdürmek isteyenlerin tikel çıkarlarını korumak için" var olduklarını söylüyordu.¹⁰⁸ Devletleri yönlendiren hiçbir zaman *raison d'état* olmadığı için, ne yapacaklarını öngörmek de imkansızdı. Her devletin sadece kendi çıkarına öncelik vermesi, bütün taraflar *adil* olmak istese bile savaşı vazgeçilmez kılıyordu. Bu nedenle Rousseau'nun görüşleri devlet davranışlarının rasyonel çıkarlar tarafından belirlendiğini savunan realizmden farklıdır. Prensleri, anlık çıkarları yönetmektedir; bu nedenle "kralların bütün hayatının yalnızca sınırlarının ötesinde yönetimlerini genişletmek ve içeride de daha mutlakiyetçi bir yönetim istedikleri bir dünyada," tedbirli olmak boşuna idi zira "delilerin dünyasında akıllı olmak da bir çeşit delilikti".¹⁰⁹ Hinsley'in ifade ettiği gibi Rousseau için "uluslararası

105 Hoffmann, "Introduction", s. xxvii. Rousseau, "Judgement of Saint Pierre's Project for Perpetual Peace" s.93.

106 Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, s. 49.

107 Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler'in kurulması için iki dünya savaşı gerektiği düşünülürse, Rousseau'nun görüşleri doğrulanmaktadır. Rousseau, "Judgement of Saint Pierre's Project for Perpetual Peace", s.100.

108 Boucher, *Political Theories of International Relations*, s. 300.

109 Rousseau, *Considerations on Government of Poland*, s. 192- 193. Rousseau devlet davranışlarının *raison d'état* değil sırf prenslerin kişisel çıkar ve kaptislerine dayanmasını devletler arası ilişkilerin bilimsel olarak incelenemeyeceği şeklinde yorumluyor: "Hiçbir şey sarayların siyaset biliminden daha anlamsız olamaz. Kesin ilkeleri olmadığı için, kesin sonuçlara varılamaz; prenslerin çıkarlarına ilişkin bütün o kuramlar makul insanları güldüren bir çocuk oyunudur." *Ibid.*, s. 192-193.

sistem tarihin bir ürünü idi ve suni araçlarla değiştirilemezdi.” Rousseau bunu açıkca ortaya koysaydı, belki de hem federal bir çözüm ortaya koyup, diğer yandan bunun geçersiz olduğunu ileri sürmek gibi tutarsız bir durumda kalmazdı. Ama bir moralist olarak bu çözümü reddetmesi, *Toplum Sözleşmesi*’nden sözleşmeyi kaldırması gibi bir şey olurdu.¹¹⁰

Adalet Olarak Barış

Şimdi Rousseau’nun genel siyaset kuramıyla bazı paralellikler kurmaya ve bazı sonuçlara varmaya çalışalım. Bunun için Rousseau’nun *Toplum Sözleşmesi*’nde açıkladığı ve genel irade ile yönetilen toplumun özelliklerine dönmemiz gerekiyor. Genel irade ile yönetilen toplum, genel iradenin temsil edilememesi nedeniyle “küçük, kendi kendine yeterli, eşitsizliğin olmadığı, sorunları herkesin ortaklaşa demokrasi ile karara bağlandığı, kişisel çıkarlarla toplumsal çıkarların bir ahenk içinde olduğu adil bir toplumdur.”¹¹¹

Rousseau’ya göre genel irade ile yönetilen bir devletin ilk özelliği vatanseverliğidir. En erdemli insan, genel irade’ye uygun davranan insandır; bu kimliği, bir insana vatanseverlik duygusu verir. “Halkların erdemli olmalarını mı istiyoruz? Öyleyse onlara vatani sevdirmekle işe başlayalım” der Rousseau.¹¹² Rousseau’nun kozmopolit değerlere ve çıkarlara olan şüpheciliği onun vatanseverlikle ilgili görüşlerinde daha da belirgin olarak ortaya çıkmaktadır. Rousseau’ya göre “kozmpolitanizm vatandaşlık ateşinin kökenlerini yok etmiştir.”¹¹³ Rousseau Avrupa’da vatanseverlik duygularının azalışını kaygıyla izler. “Bugün artık Fransız, Alman, İspanyol, İngiliz...yok. Sadece Avrupalılar var” diye yakınır.¹¹⁴ Ulusları aşan böyle bir Avrupa toplumu, insanlık duygularını azaltmakta olup, insanların birbirlerine karşı herhangi bir yükümlülük

110 Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, s. 60.

111 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, IV. Bölüm.

112 Rousseau, *Ekonomi Politik*, s. 27.

113 Cobban, *Rousseau and the Modern State*, s. 106.

114 *Avrupalılar*’ı şu şekilde tanımlıyor Rousseau: “Hepsinin aynı zevki, aynı tutkuları, aynı davranışları var zira hiç biri... ulusal özelliklerle şekillenmemiştir. Aynı şartlar altında hepsi aynı şeyi yaparlar:..hepsi kamu çıkarından bahseder ama sadece kendisini düşünür;...lüks dışında hiçbir ihtirasları, altın dışında hiçbir tutkuları yoktur; kime itaat etmiştir, hangi ülkenin yasaları altında yaşamışlar umurlarında değildir...çalacak para ve kötüye kullanacakları kadınlar olsun, her ülkede kendilerini evlerinde hissederler.” Rousseau, *Considerations on Government of Poland*, s. 169.

duymaları sonucunu doğurmaktan uzaktır.”¹¹⁵ Rousseau bu nedenle halen Avrupa’da “vatanseverlerin” “yabancılara merhametsiz” olduğunu ve “cumhuriyetler tarafından yapılan savaşların monarşiler tarafından yapılan savaşlarla karşılaştırıldığında çok daha kötü” olduğunu ifade eder.¹¹⁶ Rousseau bu nedenle bütün halkların bir ulusal karakteri olması gerektiğinin altını çizer.¹¹⁷ Vatanseverlik uluslararası savaş durumunun sonuçlarına karşı en iyi korunmayı sağlar; vatandaşlar arasındaki bağları güçlendirerek, dışarıyla olan iletişimi ve bağımlılığı ve böylece en önemli çatışma nedenini ortadan kaldırır. Saldırgan bir milliyetçilik, yaratmak istediği ideal toplum ile uzlaşamaz. Rousseau dışarıya karşı savunmaya yönelik bir vatanseverlik ve ulusçuluğu savunmuş, *amour de propre*’u saldırgan olmayan bir ulusçuluğa, erdemli yurttaşlar yaratmaya ve bundan kaynaklanan gurur duygusuna dönüştürmek istemiştir. Hinsley’in ifade ettiği gibi “ondan daha çok enternasyonalist olan hararetli bir nasyonalist” olmamıştır.¹¹⁸

Genel irade ile yönetilecek toplumun bir diğer özelliği *küçük* olmasıdır. Rousseau bireysel eşitlik ve özgürlüğün şartlarının ancak küçük bir devlette gerçekleşebileceğine inanmıştır. Egemenliğin devri bütün toplum felsefesine ve genel irade anlayışına aykırı olduğu için, küçük devlete olan tutkusunu ahlaki ve siyasal yazılarının temel ilham kaynağı olarak görmüştür.¹¹⁹ Her ne kadar devletler arası barış için bir konfederasyon kurulmasını tek çözüm olarak görmüşse de, o çağdaş devlette *Polis*’in ideal dünyasını düşlemiştir.

Rousseau küçük devletle ilgili görüşlerini özellikle *Toplum Sözleşmesi’nin* ilk şeklinde özetlemiştir. Toplumsal bağların zayıflaması için devletin çok büyük olmaması gerektiğini söyler.¹²⁰ Büyük devletler genellikle fetih yolu ile oluştuğu için Rousseau buna da karşıdır. Sömürgeciliği şiddetle eleştirir zira fetih ve sömürgeciliğin “hiçbir zaman sivil bir devlet değil, ama sadece değiştirilmiş bir savaş durumu” ortaya çıkaracağını ifade eder.¹²¹ Devletin

115 Rousseau, *Political Economy* s. 121. “Yozlaşma halen her yerde aynı; erdem ve ahlak Avrupa’da varlığını yitirdi” diye yazıyor Rousseau. *Confessions*, Harmondsworth, Penguin, 1953, s. 427.

116 Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, s. 51; Waltz, *Man, The State and War*, s. 181; Hoffmann, “Introduction”, s. lx-lxi.

117 Rousseau, *Considerations on Government of Poland*, s. 190.

118 Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, s. 55.

119 Dialogues, III, Vaughan, 1, s. 99. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, s. 54.

120 Rousseau, “The First Version of the Social Contract”, s. 122.

121 Ibid., s.117. Bu görüş *Toplum Sözleşmesi’nin* son şeklinde de mevcuttur. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, 1. Kitap, IV. Bölüm.

“ne iyi yönetilemeyecek kadar büyük, ne de kendini koruyamayacak kadar küçük olmaması” gerektiğini vurgular.¹²² Kendi kendine yeterli olmayan bir devlet ya ticaret ya da savaş yapmak zorundadır. Ama böyle bir ulus, güçsüz bir ulustur zira “ya komşularının keyfine ya da olaylara bağlıdır”; “ya başka ulusları boyunduruk altına alıp durumunu değiştirir ya da kendisi boyunduruk altına girer, yiter gider. Özgür kalabilmek için ya küçük olacaktır, ya da büyük; başka yolu yoktur.”¹²³ Bu nedenlerle Rousseau’ya göre “genel olarak küçük bir devlet büyüğüne oranla daha güçlüdür.”¹²⁴

Genel irade ile yönetilen toplum aynı zamanda *kendi kendine yeterli* olmalıdır. Rousseau’nun hem Polonya hem de Korsika için önerdiği çözüm ulusal ekonomiyi, politikayı ve ülkenin güvenliğini yabancı etki ve iletişimden uzak tutmalarıdır. Kendi kendine yeterlilik bağımlılığı ve böylece en önemli çatışma nedenini önleyecektir. Korsikalılara yabancıların iç huzursuzlukları kullanıp Korsika’yı kendilerine bağımlı kılmalarını engellemek için “sadece kendinize bağımlı olun” diye önerir.¹²⁵

Diğer yandan *tarımsal ekonominin* kendi kendine yeterli olmanın ve bir devletin dış ilişkilerinde bağımsız olmasının tek yolu olduğunu kaydeder. Tarımsal ekonominin önemi diğer devletlerin ilgisini ve “husumetini” çekmeyecek olmasıdır. “Ticaret zenginlik yaratır ama tarım özgürlüğü garanti eder.”¹²⁶ Tarımsal bir ekonomi, bir taraftan insanları topraklarına bağlı yaparak vatanseverliği teşvik eder, diğer yandan da dış dünyaya olan bağımlılığı azaltıp, eşitliği ve demokrasiyi güçlendirir.

Nihayet Korsikalılar’a *siyasal bağımsızlıklarının* önemini hatırlatır. Bir ülkenin siyasi istikrarı ve düzeninin başka ülkelere bağlı olması durumunda, hiçbir zaman ne özgür ne de güven içinde olabileceğini söyler. *Askeri bağımsızlığın* ise profesyonel olmayan bir ordu gerektirdiğini söyler. Özgür uluslar, başkalarına saldırmazlar ama kendilerini de korumak zorundadır. Bu nedenle Rousseau gerektiğinde saldırganı caydıracak ama kendisi saldırgan olmayan ve

122 Rousseau, *Considerations on the Government of Poland*, s. 174-175.

123 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, II. Kitap, X Bölüm.

124 Ibid., II. Kitap, IX Bölüm, “Politik bir bütün iki biçimde ölçüye vurulabilir: toprağın genişliği ve halkın nüfusuyla; bu iki ölçü arasında Devlet’in gerçek büyüklüğünü belirlemeye yarayan bir oran bulunur. Devlet’i Devlet yapan insanlardır, insanlar besleyen de toprak: Bu oran, halkın geçimine yetecek kadar toprağın, toprağın besleyeceği kadar insanın bulunması gerektiğini anlatır.” Ibid. X. Bölüm.

125 Rousseau, *Constitutional Project for Corsica*, s. 142-143.

126 Ibid., s. 145.

vatandaşlardan oluşan savunmaya yönelik bir ordu düşünmüştür.

Genel irade ile yönetilen devletlerin dış ilişkilerine gelince, Rousseau toplum sözleşmesi devletleri arasında yasama gücü olan bir federasyondan ve “dünya çapında bir toplum sözleşmesi şehri”nden ziyade, *ortak bir yürütme gücü* olan ve yasa koyucuların genel irade ile yönetilen ulusal birimler olduğu konfederasyonlar düşünmüştür. Bu küçük devletlerin kendilerini korumak amacıyla başvuracakları bir yoldu. Konfederasyonun yasama gücüne sahip olması, genel iradenin devredilememesi ilkesine aykırı olduğu için, konfederasyonun yetkilerini yürütme gücü ile sınırlı tutmuştur.

Sonuç olarak, vatansever, küçük, kendi kendine yeterli bu adil toplum, saldırgan bir ulusçuluğu vatanseverliğe dönüştürecek, “insanın topluma girişinin vazgeçilmez sonuçlarını” “ahlaki amaçlara” ve “ortak iyiye” dönüştürecektir. Böylece Rousseau'nun *polis*'i, hem içte hem de dışta barışı sağlamış olacaktır. “Ulus ünlü olmayacak fakat mutlu olacaktır. Diğerleri ondan bahsetmeyeceklerdir. Dışarıda çok az prestiji olacaktır fakat içeride bolluk, barış ve özgürlüğü olacaktır.” Dünya vatandaşlarından oluşan bir insanlık değil, iyi vatandaşlardan oluşan bir insan toplumu uluslararası barışı da sağlayacaktı.¹²⁷ İdeal devletlerin kurulması uluslararası barışın da ön koşulu idi ve bu anlamda Rousseau'nun devletlerarası barış *çözümü* Kenneth Waltz'in terimiyle bir *ikinci imge* çözümüdür.¹²⁸ Ve işte aynı nedendir ki Rousseau devletler arasında yeni bir toplumsal sözleşme yapılmasını gerekli görmemiştir.

Rousseau niye bu tikelliği ve devletler sisteminin uluslara bölünmüşlüğüne bu kadar yüceltti.¹²⁹ İdeal kendi kendine yeterli devletlerin kurulması pratikte zorluklarla doluydu. Rousseau küçük, insanın doğa durumunda olduğu gibi çevresiyle gerçek bir bağı ve ilişkisi olmayan, toplumun yarattığı kötülüklerden uzak, kendi kendine yeterli ve bu nedenle ne başkalarına zarar vermek

127 Rousseau burada, Atatürk'ün *Yurtta Sulh, Cihanda Sulh* anlayışına çok yaklaşıyor.

Bu başka bir yazının konusu olacak.

128 Waltz, *Man, The State and War*.

129 Cobban, *Rousseau and the Modern State*, s. 118, 119. Şayet devlet genel iradenin bir ifadesi ise, o zaman savaşların halklar arasında değil devletler arasında olduğuna ilişkin görüşü farklı boyutlara çıkmaktadır. Devlet halk ise, bütün vatandaşlar da asker ise, işte o zaman topyekün savaşın tehlikeleri de ortaya çıkmaktadır. Tabii Rousseau genel irade ile yönetilen bir toplumu aynı zamanda birbirleriyle ilişkisi olmayan ve birbirlerinden yalıtılmış devletler olarak düşünüyordu. Ama gerçekler tam tersi yönde geliştirdi.

isteyen, ne de aynı nedenle başkaları tarafından zarar verilme korkusu içinde yaşayan devletleri kapsayan bu ideal toplumun gerçekleşmesinin çok zor olduğunu görüyordu. Rousseau kısaca *dış politikası olmayan* bir devletler sistemi tanımlıyordu. Ancak bu kendi kendine yeterli ulus anlayışı gerçekçi miydi? Devletler örneğin en azından ticaret için birbirlerine bağımlı olacaklardı. Bu bağımlılık ise bütün kötülüklerin ve *kolektif bir amour de propre*'un ortaya çıkmasına neden olacaktı. Rousseau'nun tarımsal bir ekonomide ısrar etmesinin nedeni de bu idi. Devletler arasında *ticari* bağımlılık, eşitsizlik ve çatışmaya yol açacaktı.¹³⁰ Genel iradenin bir gün tek bir iradenin hakimiyeti altına girmeyeceği ya da kötüye kullanılmayacağı da bilinemezdi.

Diğer yandan, yukarıda belirtildiği gibi genel irade temsil edilemeyeceği için, genel iradelere dönüşen bir uluslarüstü devlet de mümkün değildi. "Hükümetlerin birliği" mümkündür ama "halkların" değil.¹³¹ Ancak *Yargı*'da vardığı sonuçlardan da çıkarılacağı gibi, küçük devletler arasında bir konfederasyon bile kurulsa, konfederasyonlar da güvensizliğe son vermeyecek ve söz konusu devlete "aptallar arasında akıllı olma" fırsatını verecek, "kimse kendisine karşı uymayı düşünmezken, bütün dünyaya karşı kamu tininin buyruklarında ısrar etmek ölümcül" olacaktı. Demekki, Hinsley'in belirtmiş olduğu gibi sonuç, gerçek dünyada uluslararası savaş sorununun ancak Abbe'nin önerdiği gibi bir konfederasyonun çözeceği, ama böyle bir konfederasyon kurulmasının beklenmesinin de ütöpik olduğu sonucudur.¹³²

Şimdi incelememizin bizim için önemli olan sonuçlarını özetleyelim. Rousseau savaşın nedenlerini toplumsal eşitsizliğin zorunlu kıldığı devletler arasında bir ilişki olarak görüyordu. Barış anlayışı da eşitsizliğin ve bu eşitsizliğin garantisi olarak gördüğü devletsiz bir yaşam öngörüyordu. Şayet Rousseau'nun çözümü insanın o ilk bağımsızlık dönemi gibi devletlerin de tamamen birbirlerinden tamamen yalıtıldığı ve iletişimin olmadığı o ütöpik çözüm değilse (Rousseau'nun arzusu, Voltaire'in iddia ettiği gibi insanın yeniden "dört ayak üstünde yürümesi" değildir; diğer yandan en adil devlet bile savaş yapabilir)¹³³ ve şayet genel irade ile yönetilen

130 J. J. Rousseau, *Constitutional Project for Corsica*, s. 157.

131 Ibid., s. lix.

132 Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace*, s. 46.

133 "O zaman ne yapılmalıdır? Toplumlar tamamen ortadan kalkmalı mı? *Meum ve tuum* yok mu olmalı ve tekrar ormanlara aylar arasında yaşamak için geri mi dönmeliyiz? Bu hasımlarımdan bekleyebileceğim ve bunun utancıyla onları başbaşa bırakacağım türde bir sonuçtur." Rousseau'dan alıntı, Coletti, *From Rousseau to Lenin*, s. 149'da.

bir toplum doğrudan demokrasi veya temsil ilkesine yer vermeyen bir toplum anlamına geliyorsa, siyaset kuramına Marx ve Lenin'in Rousseau'nun görüşlerine *ekonomik bir temel kazandırmaktan* başka bir şey eklediğine ilişkin Coletti görüşü, savaşları doğrudan doğruya devletler sisteminin, bu nedenle de barışı devletler sistemi ile iç içe gördüğü eşitsizliğin ortadan kalkmasına bağlayan Rousseau'nun uluslararası ilişkiler kuramında da doğrulanmaktadır.¹³⁴ Diğer yandan Della Volpe'nin göstermiş olduğu gibi Rousseau'nun Kant, Locke ve Montesquieu'nün parlamenter demokrasi tarafından kurulan sivil özgürlük anlayışı ile karşılaştırıldığında yapmış olduğu ilerleme, Marx ve Lenin ile tanımlanan "eşitlikçi özgürlük" anlayışını ilk defa dile getirmesidir.¹³⁵ Öyle ise Rousseau'yu, Marx ve Engels ile tanımlanan *eşitlikçi özgürlük* anlayışının olduğu kadar, aynı şekilde, Marx'dan bile önce *adalet olarak barış* anlayışının bir öncüsü olarak görebiliriz.¹³⁶ Rousseau'yu *eleştirel* bir uluslararası ilişkiler kuramcısı yapan da budur.

Bu değerlendirmelerimiz doğru ise, Martin Wight'ın realizm, rasyonalizm ve devrimcilik olarak özetlediği uluslararası siyaset kuramı sınıflamasını da değiştirmemiz gerekmektedir.¹³⁷ Kanımca Wight'ın devrimci kategorisine Rousseau ve Marx'ı, rasyonalizm kategorisine ise Grotius ile birlikte Kant'ı katmak çok da yanlış ol-

134 Ibid., s. 185. Howard Williams'a göre de Rousseau insanın zincirler içinde olduğunu belirtirken, belli bir toplumda insanın özgür olmadığını ifade ediyor gibi görünebilir. Ancak Rousseau devlet ve topluma genel olarak karşı çıkmaktadır. Howard Williams, *International Relations and Political Theory*, Buckingham, Open University Press, 1992, s. 70. Boucher ise bu görüşe katılmıyor. Boucher'e göre Rousseau hükümete değil, "kişisel çıkar" üstüne kurulmuş hükümete karşı çıkmaktadır. Bu nedenle devletin yeni etik ilkelere göre yeniden kurulması gerekir. Bu ilke ne doğal hukuktaki gibi soyut, ne de tamamen kişisel çıkara dayanır. Kökeni insanların gerçek iradeleridir. Kişisel çıkarın yerine ortak çıkar, tikel iradeler yerine genel irade ile yönetilen toplum çağdaş devletin sorunlarını çözecektir. Toplum Sözleşmesi'nin amacı bu değişimi gerçekleştirmektir. Boucher, *Political Theories of International Relations*, s. 299. Kanımca Howard doğru, Boucher yanlıştır.

135 Galvano Della Volpe, *Rousseau and Marx*, Londra, Lawrence and Wishart, 1978, s. 43,71,109-110;

136 Collétti Rousseau ile Marx'ın adalet ve eşitlik anlayışlarını karşılaştırır. Coletti'ye göre, Rousseau için önemli olan kişinin yeteneklerinin tanınması iken, Marx için önemli olan ihtiyaçlarının toplumsal tanınmasıdır. "Her ikisi de kişiyle kişi arasındaki farklılıkların tanınması esasında dayanan" bir eşitlik anlayışı savunur. Ancak Rousseau'da farklılıkların tanınması, toplumsal katmanların kişiler tarafından verilen hizmetlere ve "farklı kapasiteleri ve ürünlerine" göre *düzenlenmesi* anlamına gelirken, Marx için "gelecekte, toplumun, kişiler arasındaki farklılıkları, bir hiyerarşinin oluşmasını ve "imtiyazlara dönüşmesinin engellenmesi" anlamına gelmektedir. Coletti, *From Rousseau to Lenin*, s. 192. *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Kaynağı'nın* "liberteryan ve bireyselci karakteri" toplumun bu farklılıklarla yaşayabileceği sonucuna götürmektedir. s. 193.

137 Yalvaç, *Savaş ve Barış*, s. 258, 261,

mayacak, uluslararası ilişkiler kuramına ilişkin vizyonlarımıza çok uzun süredir sınırlayan bu kategorileri daha doğru olarak yerine oturtmak da mümkün olacaktır.

Kant, Rousseau'nun devletler arası savaş durumu ile ilgili karamsar görüşlerine karşın, *devletler sisteminde* nasıl yaşanacağına bir çözüm getirmek istemiştir. Sorunun kökenini toplumda, değil insanın doğasında bulan Kant için evrensel barışın elde edilebilmesi için ideal devletlerin kurulması yetersizdi. Zira Rousseau'nun insanın bencil çıkarları ile ahlaki yükümlülükleri arasında toplumun sonucu olarak gördüğü çelişkiyi, Kant insanın sürekli bir özelliği olarak görüyor ve bu nedenle uluslararası doğa durumundan çıkışı bir görev addediyordu. Rousseau için imkansız olan şeyi, Kant mümkün görüyordu. Kant Rousseau'nun konfederatif stratejisini evrensel bir düzeyde gerçekleştirmek istedi; cumhuriyetçi devletler ve konfederatif bir uluslararası örgütlenme ile "savaşı barışın yazarı"¹³⁸ yapmaya çalıştı.

İnsanın ahlaki yükümlülükleri toplumun neden olduğu savaş durumundan çıkmasını mümkün kılmışken, niye şimdi, Kant için olduğu gibi bu durumdan çıkılmasını gerektirmemektedir? Hoffmann'ın terimleriyle dünyanın bulunduğu durumda böyle evrensel bir devlet imkansızdır; ideal devletlerden oluşan bir dünyada ise gereksizdir. "Kant ve Rousseau'nun diyalogundan" çıkan sonuç bizi şu noktaya getirmektedir: kozmopolit bir dünya toplumu ümidini terketmeden, tikel irade ile genel iradeyi birleştirmek, ulusal çıkarları feda etmeden uluslararası toplum ile bütünleşmek ve ulusal barışımızı feda etmeden devletler arasında gerçek bir barış yaratmak. Yeni bir dünya düzeninin yaratılması için kullanılan şiddet, Rousseau'nun ahlaki duyarlılığını ve bu duyarlılık karşısında savaş sorununa çözüm getirmek için gösterdiği çabanın önemini olduğu kadar, "kederli bir moralist" olarak bu çaba karşısında duymuş olduğu büyük hayal kırıklığını da doğrulamaktadır. Çağdaş sosyal bilimin yol göstermesi gereken en önemli sorulardan biri tikel çıkarlarımızla insanlığa karşı ahlaki yükümlülüklerimiz arasında Rousseau ve Kant'ın diyalogunun temelini oluşturan bu dengenin nasıl bulunacağıdır. Rousseau için bunun çözümü adil bir toplumun kurulmasıdır. Son sözü Rousseau'ya bırakalım: "*en genel olan irade aynı zamanda en adil olanıdır*".¹³⁹

138 Fidler, *Desperately Clinging to Grotian and Kantian Sheep*, s. 134.

139 Rousseau, *Ekonomi Politik*, s. 3.

Kaynakça

Boucher, David *Political Theories of International Relations: From Thucydides to the Present*, Oxford, Oxford University Press, 1998.

Bull, Hedley *The Anarchical Society*, Londra, Macmillan, 1977.

Cobban, Alfred, *Rousseau and the Modern State*, 2. basım, Londra, 1964.

Colletti, Lucio, *From Rousseau To Lenin: Studies in Ideology and Society*, Londra, New Left Books, 1972.

Cranston, Maurice, *The Noble Savage: Jean-Jacques Rousseau 1754-1762*, Harmondsworth, Penguin, 1991.

Della Volpe, Galvano, *Rousseau and Marx*, Londra, Lawrence and Wishart, 1978.

Dickinson, G.L., "Introduction" to *Rousseau: Project for Perpetual Peace*, çev. E. M. Nuttall, Londra, F. Warne, 1927.

Doyle, Michael W., "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, No 3, 1983.

Engels, Friedrich, "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", Karl Marx ve Friedrich Engels, *Seçme Yapıtlar*, Ankara, Sol Yayınları, 1979, s. 230-386.

Fidler, David P., "Desparately Clinging to Grotain and Kantian Sheep: Rousseau's Attempted Escape from the State of War," *Classical Theories of International Relations*, Clark, Ian ve Neumann Iver B., (der.), Londra, Macmillan Press Ltd, 1996.

Forsyth, M.G., Keens-Soper, H.M.A., ve Savigear, P. (der.), *The Theory of International Relations: Selected Texts from Gentili to Trietschke*, Londra, George Allen and Unwin, 1970.

Gagnebin, B.ve Raymond, M. (der.), *Ouvres complètes de Jean-Jacques Rousseau*, 4 Cilt Bibliotheque de la Pleiade: 1959-1964.

Hegel, Georg W.F. *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*, terc.eden. Cenap Karakaya, İstanbul, Sosyal Yayınlar, 1991, 2004.

Hinsley, Francis H., *Power and the Pursuit of Peace* Cambridge, Cambridge University Press, 1967.

Hobbes, Thomas, *Leviathan*, C.B.Macpherson, Londra, Penguin Books, 1968.

Hochstrasser, T.J., "Review of Rousseau on International Relations", *Cambridge Law Journal*, 1992.

Höffmann, Stanley "Rousseau on War and Peace", *Janus and Minerva: Essays in the Theory and Practice of International Politics*, New York, Praeger, 1965, s. 54-87.

Hoffmann, Stanley ve Fidler, David P. der., *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991.

Hurrell, Andrew, "Kant and the Kantian Paradigm in International Relations", *Review of International Studies*, Cilt 16, No 3 1990, s. 183-205.

Kant, Immanuel *Political Writings*, Hans Reiss (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 1971.

_____, "Sürekli Barış Üstüne Felsefi Bir Deneme", *Seçilmiş Yazılar*, Nejat Bozkurt (Çev. ve der.) İstanbul, Remzi Kitabevi, 1984.

Linklater, Andrew *Men and Citizens in the Theory of International Relations*, Londra, Macmillan, 1982,1990.

Montesquieu, *Kanunların Ruhunu Üzerine*, çev. Fehmi Bağdaş, 2Cilt, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1962.

Rousseau, Jean Jacques, "Discourse on Political Economy", Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991, s.1-32.

_____, "The State of War", Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991, s. 33-47.

_____, "Fragments on War", Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991, s. 48-52.

_____, "Abstract of the Abbe de Saint Pierre's Project for Perpetual Peace," Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991, s. 53-88.

_____, "Judgement on Saint Pierre's Project for Perpetual Peace," Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991, s. 88-100.

_____, "First Version of the Social Contract", Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991 s. 101-138.

_____, "Constitutional Project for Corsica", Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991, s.139-161.

_____, "Considerations on the Government of Poland", Hoffmann, Stanley ve Fidler, David. P., (der.), *Rousseau on International Relations*, New York, Oxford University Press, 1991, s. 162-196.

_____, *Ekonomi Politik*, çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.12-13.

_____, *Émile*, trans. Emile A. Bloom, New York, Basic Books,1979; *Émile ya da Çocuk Eğitimi Üzerine*, İstanbul, Babil, 2001; Selis Kitapları, 2003.

_____, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, çev. R. Nuri İleri, İstanbul, Say Yayınları, 1982, 2004.

_____, *Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri*, çev. M. Tahsin Yahm, İstanbul, Devrin Yayınları, 2004.

_____, *Yeni Héloise*, İstanbul, Öteki Yayınevi, 1999.

Vaughan, C.E. (der.), *The Political Writings of J.J. Rousseau*, 2. Cilt Cambridge, Cambridge University Press, 1915; yeniden basım Oxford, Oxford University Press, 1962.

Waltz, Kenneth N., *Man, the State and War*, New York, Columbia University Press, 1959.

_____, "Kant, Liberalism and War," *American Political Science Review*, Cilt 56, No 2 1962.

Wight, Martin, "An anatomy of International Thought," *Review of International Studies*, Cilt 13, No 3, Temmuz 1987.

_____, "International Theory: The Three Traditions. Gabriele and Brian Porter (der), Leicester ve Londra, Leicester University Press, 1991.

Williams, Howard ve Booth, Ken "Kant: Theorist Beyond Limits", Ian Clark ve Iver B. Neumann (der.), *Classical Theories of International Relations*, Houndsmills, Macmillan Press Ltd., 1996, s.71-98.

Williams, Howard, *International Relations and Political Theory*, Buckingham, Open University Press, 1992.

Williams, Michael C., "Rousseau, Realism and Realpolitik", *Millennium*, Cilt 18, No.2, Yaz 1989.

Windenberger, J.L. *La République confédérative des petits états: essai sur le système de politique étrangère de J.-J. Rousseau*, Paris, 1900.

Yalvaç, Faruk, "Savaş ve Barış," Atilla Eralp (der.), *Devlet ve Ötesi*, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2005, s. 251-285.

Summary

This paper argues that Rousseau's theory of international relations makes a very important contribution to international political theory which so far has not been recognised. It is argued that Rousseau has a theory of peace which can be called a theory of *peace as justice* which is different both from the *peace as absence of war* thesis traditionally associated with realists as well as *peace as a moral duty* associated with Kant and the liberals. However, this reinterpretation of Rousseau's writings require a *re-reading* of his philosophy which enables us to see him as a *critic of domestic and international society*.

Rousseau agrees, with the realists, that peace in the existing international system is unattainable. As third image theorists like Kenneth Waltz has argued, the system of anarchy makes it impossible to end the conflict between states. Therefore, as Rousseau also admits, even "a well run republic" can engage in war. So, the existence of republican governments, given the anarchical nature of the international system, is not enough for achieving peace as Kant has asserted. Anarchy makes it impossible to achieve the *international rule of law* which Kant thought would help establish international peace.

Although Rousseau's description of the relations between states is based upon a realist image, his concept of peace as justice is much closer to that of Marx than to other realists such as Hobbes and Hegel. Rousseau, like Marx, finds the origins of inequality as the source of all evils in society including war. According to Rousseau, the development of private property and inequality is the basis of the formation of the state. The international war system has the effect of perpetuating this inequality by making tyrannical and despotic regimes necessary, further consolidating the evils of society. Therefore, the interstate system is a crucial factor in maintaining social inequality and making it more difficult to achieve peace since, according to Rousseau, as long as inequality exists, man can not be free and autonomous to determine his own future and become a moral being.

It is also necessary to evaluate Rousseau's philosophy in relation to Kant and look at the *dialogue* between the two philosophers from a novel perspective. Kant is known in international relations political theory as *revolutionist* in the well known categorisation of Martin Wight associating realism with Hobbes, rationalism with Grotius and revolutionism with Kant. This paper argues that it is more appropriate to include Rousseau and Marx in the revolutionary category rather than Kant. Kant's cosmopolitanism has al-

ways been conceived within the existing system of states rather than superceding it as traditionally thought. It is therefore basically a state centric framework.

Marx's views on the other hand have been seen as irrelevant to the study of international relations as it is generally argued that his theory is silent on anarchy between states and therefore is a domestic theory of society. Rousseau's views can be seen as the precursor of Marx's thinking on the state and the international state system thus filling a gap in international relations concerning Marxist political theory. Rousseau on the one hand analyses the origins of the state in inequality, the effect this has on the moral development of man and on his freedom and autonomy and, on the other hand, stresses the role of the war system in perpetuating this inequality and the moral degradation of men. His solution to the evils of society and war is not isolation and dissociation from the international system, which generally is considered to be his solution to anarchy, but eradication of inequality, which he sees as the basic cause of men being in chains.